

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ
КОМУНІКАЦІЙ**

Кафедра соціальних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

О.М. Котикова

« _____ » _____ 2021р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ**

«МАГІСТР»

**Тема: «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА
СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ В ПРОЦЕСІ
ПРИСТОСУВАННЯ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

Виконавець: Дудніков Микита Георгійович

**Керівник: кандидат психологічних наук, доцент кафедри
соціальних технологій Радченко Марина Ігорівна**

Нормоконтролер: _____ Н. Є. Новікова

Київ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра соціальних технологій

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Котикова О.М.

« _____ » _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Дуднікова Микити Георгійовича

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти» затверджена наказом ректора від 13.10.2021 р. № 2246/ст.
2. Термін виконання роботи: з 4.10.2021 р. по . 28.12. 2021 р.
3. Вихідні дані до роботи: літературні джерела з психології молоді, соціальної психології, соціальної педагогіки, аналіз підходів вітчизняних вчених та вчених країн пострадянського простору до визначення соціально-психологічних проблем студентської молоді та форм і методів її підтримки.
4. Зміст пояснювальної записки: вступ, розділ 1 «Особливості пристосування студентів-першокурсників до умов навчання у закладах вищої освіти як психолого-педагогічна та соціальна проблема», розділ 2 «Напрями і зміст роботи закладів вищої освіти по наданню соціально-психологічної підтримки студентам-

першокурсникам в процесі їх пристосування до умов навчання», висновки, список використаних джерел, додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстрованого) матеріалу: 24 рисунків, 3 таблиці, 2 додатки, презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді.

6. Календарний план-графік.

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Обрання теми та наукового керівника кваліфікаційної роботи	Травень 2021 р.	
2.	Затвердження теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2021 р.	
3.	Визначення актуальності та стану проблеми, яка досліджується	Жовтень 2021р.	
4.	Теоретичний аналіз літератури	Жовтень 2021 р.	
5.	Зібрання необхідних матеріалів та попереднє дослідження	Жовтень 2021 р.	
6.	Написання кваліфікаційної роботи	Жовтень-грудень 2021р.	
7.	Проведення повторного дослідження	Листопад 2021 р.	
8.	Подання готової кваліфікаційної роботи на розгляд керівнику	Грудень 2021 р.	
9.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи, отримання відгуку керівника, рецензії	Грудень 2021 р.	
10.	Проходження попереднього захисту	23.11.2021 р.	
11.	Захист кваліфікаційної роботи	28.12.2021 р.	

7. Дата видачі завдання: «   » ___ ___ 2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____

Завдання прийняв до виконання _____

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи: «Соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти» 116 сторінок, 24 рисунки, 4 таблиці, 82 використаних джерела, 2 додатки.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ ПЕРШОКУРСНИКІВ В ПРОЦЕСІ ПРИСТОСУВАННЯ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Об'єктом цього дослідження є підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти.

Предметом дипломного дослідження є соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти.

Мета дослідження полягає у виробленні конкретних рекомендацій для створення дієвої системи соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти
2. Окреслити портрет сучасного студента, та визначити найгостріші соціально-психологічні труднощі і потреби студентів молодших курсів закладів вищої освіти.
3. Визначити, внаслідок обробки даних проведеного серед студентів-першокурсників анкетування, основні проблемні сфери їх життєдіяльності, виявити їх найважливіші потреби та

найбільші труднощі, що виникають у процесі пристосування до умов навчального процесу у ЗВО.

4. Розглянути сучасну систему соціально-психологічної підтримки студентства, яка існує нині в Україні з метою виявлення її сильних та слабких сторін. виробити механізм оптимізації системи соціально-психологічної підтримки студентів молодших курсів.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що досягнення ефективності у процесі соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників можливо у випадку створення комплексної системи такої підтримки з урахуванням найбільш оптимальних для цієї категорії студентів форм пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження і розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методи:

1. Теоретичний аналіз й узагальнення оприлюднених в останні два десятиліття досліджень українських, російських і білоруських учених (педагогів, психологів та соціологів), присвячених соціально-психологічним проблемам сучасної студентської молоді та шляхам їх розв'язання.

2. Аналіз сучасної законодавчої бази і практики соціального захисту студентів, яка існує і яка діє в Україні.

3. Опитування у формі анкетування респондентів (студентів перших курсів Національного авіаційного інституту).

4. Обробка та аналіз результатів анкетування.

5. Моделювання дієвої системи соціальної підтримки студентів молодших курсів закладів вищої освіти вищої освіти.

Методологічну основу дослідження становлять: філософські положення про соціальну сутність особистості, системний, комплексний, особистісний підходи до формування особистості.

Експериментальну базу дослідження склали: 43 студента Національного авіаційного університету.

Наукова новизна. Представлене дослідження теми «Соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти» є спробою визначення першочергових соціальних потреб студентів молодших курсів та розробка механізму оптимізації соціальної підтримки, що відповідає особливостям цієї категорії студентів.

Практичне значення. Висновки, отримані в результаті вивчення теми «Соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти», а також запропонований механізм оптимізації може бути використаний для створення у ЗВО України комплексної системи соціальної роботи з студентами початкових курсів, що забезпечуватиме їх соціальний захист, розв'язання навчально-побутових проблем, сприятиме формуванню у них навичок самостійної діяльності.

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ I	13
ОСОБЛИВОСТІ ПРИСТОСУВАННЯ СТУДЕНТІВ- ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	13
1.1 Висвітлення проблем сучасної студентської молоді у психолого-педагогічних дослідженнях.....	13
1.2 Соціально-психологічний портрет сучасної студентської молоді. 30	
1.3 Основні проблемні показники життєдіяльності студентів-першокурсників та їх соціально-психологічні проблеми	41
<i>Висновки до Розділу I .....</i>	<i>45</i>
РОЗДІЛ II.....	48
НАПРЯМКИ І ЗМІСТ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПО НАДАННЮ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТАМ-ПЕРШОКУРСНИКАМ В ПРОЦЕСІ ЇХ ПРИСТОСУВАННЯ ДО УМОВ НАВЧАННЯ.....	48
2.1 Емпіричні дослідження по виявленню соціально-психологічних проблем студентів-першокурсників покоління 2020-х років.....	48
2.2 Сучасна законодавча база і структура системи соціального захисту і підтримки студентів, яка діє в Україні	71
2.3 Оптимізації сучасної системи соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників з урахуванням їх культурних, пізнавальних та психологічних особливостей.....	78
<i>Висновки до Розділу II.....</i>	<i>93</i>
<i>Загальні висновки .....</i>	<i>96</i>
Список використаних джерел.....	98
ДОДАТКИ.....	105

ВСТУП

Актуальність теми «Соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти» обумовлена декількома факторами.

1. В останні десятиліття країни, що утворилися на пострадянському просторі, в тому числі Україна, перебувають у стані, який характеризується як нестабільний, кризовий, перехідний від одних геополітичних та соціально-економічних умов до інших, якісно нових. Відбуваються кардинальні зміни в державному устрої, в усіх сферах життя суспільства: насамперед у політиці, економіці, ідеології. Це створює численні труднощі й негаразди для життєдіяльності всіх соціально-демографічних груп населення.

2. Студентство не є винятком. Понад те, воно є одною з найбільш проблемних груп, оскільки переживає додатковий кризовий стан, спричинений специфічними особливостями юнацького та молодіжного віку. Перехід молодого людини від становища школяра, в соціальному сприйнятті ще дитини, до становища дорослої, відносно вже самостійної особистості, породжує ряд психологічних і життєвих складнощів та проблем, а саме:

- складність звикання до нового соціального статусу та адаптації до умов навчання у виші, що істотно відрізняються від шкільного закладу;
- значне зростання інтелектуального навантаження;
- труднощі вибудовування міжособистісних відносин як усередині студентської групи, так і з новим педагогічним колективом.

Ці труднощі накладаються на загальні для юнацького та раннього молодіжного віку процеси формування самосвідомості й самоідентифікації особистості, вибудовування нею власної системи

цінностей. Особливо психологічно й соціально вразливими виявляються студенти-першокурсники. З початком навчання вони переживають відрив від звичних умов життя та труднощі пристосування до навчального процесу закладів вищої освіти.

Психологи, соціологи, педагоги, які досліджують цю групу студентської молоді, відзначають, що їй притаманні більш різко виражені деструктивні риси, характерні для юнацького віку:

- незадовільне соціальне самопочуття;
- відсутність навичок поведінки, спрямованої на самозбереження (нехтування своїм здоров'ям, набуття поганих звичок, нерозбірливість у контактах, через що молоді люди часом стають жертвами криміналітету);
- високий рівень фрустрованості, особливо у дівчат;
- несформованість навичок планування, організації та контролю свого життя; часто-густо просто безпорадність у розв'язанні власних навчальних та побутових проблем.

У ряді наукових робіт сучасних соціологів, психологів та педагогів, присвячених проблемам студентської молоді, розглядаються і навіть класифікуються її соціальні проблеми. Однак питання про напрямки соціальної роботи зі студентською молоддю, особливо з іногородньою, мало вивчене, хоча й описані окремі її риси. Не розроблялося й питання про систему соціальної підтримки цієї категорії учнів, про сукупність її оптимальних форм та методів.

З огляду на вищевказане доводиться визнати, що в наразі окреслилась нагальна потреба не тільки у вивченні соціальних потреб студентів молодших курсів, а й у виробленні практичних форм та

методів ефективної соціальної підтримки цієї категорії студентської молоді.

Об'єктом цього дослідження є підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти.

Предметом дипломного дослідження є соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти.

Мета дослідження полягає у виробленні конкретних рекомендацій для створення дієвої системи соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти
2. Окреслити портрет сучасного студента, та визначити найгостріші соціально-психологічні труднощі і потреби студентів молодших курсів закладів вищої освіти.
3. Визначити, внаслідок обробки даних проведеного серед студентів-першокурсників анкетування, основні проблемні сфери їх життєдіяльності, виявити їх найважливіші потреби та найбільші труднощі, що виникають у процесі пристосування до умов навчального процесу у ЗВО.
4. Розглянути сучасну систему соціально-психологічної підтримки студентства, яка існує нині в Україні з метою виявлення її сильних та слабких сторін. Виробити механізм

оптимізації системи соціально-психологічної підтримки студентів молодших курсів.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що досягнення ефективності у процесі соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників можливо у випадку створення комплексної системи такої підтримки з урахуванням найбільш оптимальних для цієї категорії студентів форм пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження і розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методи:

1. Теоретичний аналіз й узагальнення оприлюднених в останні два десятиліття досліджень українських, російських і білоруських учених (педагогів, психологів та соціологів), присвячених соціально-психологічним проблемам сучасної студентської молоді та шляхам їх розв'язання.

2. Аналіз сучасної законодавчої бази і практики соціального захисту студентів, яка існує і яка діє в Україні.

3. Опитування у формі анкетування респондентів (студентів перших курсів Національного авіаційного інституту).

4. Обробка та аналіз результатів анкетування.

5. Моделювання дієвої системи соціальної підтримки студентів молодших курсів закладів вищої освіти вищої освіти.

Методологічну основу дослідження становлять: філософські положення про соціальну сутність особистості, системний, комплексний, особистісний підходи до формування особистості.

Експериментальну базу дослідження склали: ___ студентів Національного авіаційного університету.

Наукова новизна. Представлене дослідження теми «Соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти» є спробою визначення першочергових соціальних потреб студентів молодших курсів та розробка механізму оптимізації соціальної підтримки, що відповідає особливостям цієї категорії студентів.

Практичне значення. Висновки, отримані в результаті вивчення теми «Соціально-психологічна підтримка студентів-першокурсників в процесі пристосування до умов навчання у закладах вищої освіти», а також запропонований механізм оптимізації може бути використаний для створення у ЗВО України комплексної системи соціальної роботи з студентами початкових курсів, що забезпечуватиме їх соціальний захист, розв'язання навчально-побутових проблем, сприятиме формуванню у них навичок самостійної діяльності.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, додатків, 113 сторінок, 24 рисунки, 4 таблиць, 82 використаних джерела, 2 додатки.

РОЗДІЛ І

ОСОБЛИВОСТІ ПРИСТОСУВАННЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

1.1 Висвітлення проблем сучасної студентської молоді у психолого-педагогічних дослідженнях.

Однією з ключових тем низки сучасних гуманітарних наук, а саме соціології, психології, педагогіки, є тема молоді як соціально-демографічної групи суспільства. Молодь як дуже значна частина суспільства розглядалася вченими протягом багатьох років як у теоретичному, так і в практичному планах. Такий інтерес закономірний, адже юність та молодість – найважливіші періоди в розвитку людини, час формування її соціальної й особистісної ідентичності.

Питання самовизначення особистості в світовій науці всебічно і ґрунтовно висвітлені з різних позицій. Їм приділяли велику увагу психоаналітики (З. Фрейд, К.-Г. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм та ін.), аналізуючи цілі, бажання, потреби особистості, характер міжособистісних стосунків у певних соціальних умовах.

Гуманістична психологія (А. Маслоу, К. Роджерс) робить наголос на прагненні особистості молодої людини до самореалізації, самовдосконалення. Представники інтеракціонізму (Дж. Мід, Т. Шибутані) розглядають насамперед комунікативні здібності та навички особистості, її вміння адаптуватися до суспільства.

Особливий інтерес представляє теорія кризової ідентичності Е. Еріксона, адже період юності й молодості в психології нерідко розглядається як кризовий етап розвитку особистості. Формування

соціальної ідентичності індивідуума перебуває в центрі уваги видатних вчених-соціологів (Г. Теджфел, Дж. Тернер).

Власне науковий інтерес до молоді в соціально-психологічному аспекті виникає в ХХ столітті. Молодь як об'єкт наукового дослідження привернула особливо пильну увагу вчених в 60-ті роки минулого століття (Лісовський В. Т., Кон І. С.). Для нас найбільший інтерес становлять роботи, присвячені проблемам молоді, а особливо студентства, вітчизняних вчених, а також вчених ближнього зарубіжжя. При розгляді нашої теми ми передовсім звернулися до досліджень українських, російських і білоруських учених пострадянського періоду. Вибір пояснюється певною спільністю соціальних, економічних та культурологічних умов, що склалися в останні 30 років на пострадянському слов'янському просторі.

Підходи вчених до теми молоді та студентства в сучасній науці різноманітні. Можна виділити такі напрямки:

1. Дослідження проблематики молоді та студентства (П. Сорокін, А. Сперанський, І. Янджул, І. Зязюн, В. Андрущенко, О. Мороз, Е. Кузнєцова, Н. Соболева).
2. Аналіз процесів соціалізації студентської молоді, її психологічних, гендерних та культурологічних особливостей (В. Курило, С. Харченко, А. Рамазан, А. Семашко).
3. Вивчення базових цінностей сучасних студентів (Л. Безумова, Н. Король).
4. Визначення деструктивних особливостей юнацького віку в умовах нестабільності суспільства (Є. Логінова, С. Джанер'ян, Д. Гвоздева, М. Полторак),

5. Дослідження соціальних проблем студентської молоді (О. Мішіна, Є. Мількова).
6. Вивчення життєвих планів студентів (В. Шубкін, Ф. Філіпов, М. Руткевич).
7. Розгляд молодіжних неформальних об'єднань, у тому числі й у середовищі студентів (Ф. Шерега, В. Ліванов, В. Левічева).

На основі огляду літератури належить визнати, що наразі не всі сторони життєдіяльності студентської молоді достатньо вивчені, деякі з них майже зовсім обійдені увагою, як, наприклад, складнощі пристосування молодих людей до нових соціальних умов на початку навчання у ЗВО; матеріальний стан та негаразди побуту студентів з інших міст. Також слабо розроблені або й не визначені напрями та технології соціально-психологічного супроводу молодих людей на перших етапах навчання у закладах вищої освіти закладах.

Метою цієї роботи не є всебічний розгляд проблем молоді в сучасному суспільстві. Наше завдання – зосередити увагу на досить вузькому колі питань, пов'язаних із соціальними проблемами та потребами студентської молоді, а точніше, студентів молодших курсів, особливо на першому етапі їх навчання у закладах вищої освіти. Однак для розуміння цих проблем і потреб необхідно розглянути низку загальних питань, що стосуються студентства загалом як соціально-демографічної групи. Без цього, як нам уявляється, неможливо окреслити коло проблем та труднощів, що виникають у житті молодих людей, котрі вступили в нове для них середовище вищої школи, а також знайти способи розв'язання цих проблем.

Передовсім слід окреслити:

1. Саме поняття «студентство».

2. Психологічні особливості цієї вікової та соціальної групи.
3. Базові цінності, цілі, особисті та громадські ідеали сучасної студентської молоді.
4. Механізми особистісного формування молодих людей на початкових етапах студентського життя.
5. Соціальні умови життєдіяльності студентів та їх соціальне самопочуття.

Практично всі дослідники, які пишуть про соціальні та психологічні проблеми студентської молоді на пострадянському просторі, розглядають ці питання в контексті сучасного стану пострадянського суспільства загалом (Л. Безумова, Н. Король, Н. Соболева, Є. Кузнецова, Є. Мількова та ін.). Пострадянське суспільство характеризується в цих роботах насамперед як кризове. Криза охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства і має затяжний характер. Унаслідок глибинних змін в економіці, політичному устрої та ідеології колишніх радянських республік, а нині самостійних держав, відбулися серйозні зміни й у масовій свідомості. Дослідники одностайно відзначають, що криза традиційних цінностей є найбільш характерною рисою нашого часу. Зазнають докорінної трансформації ціннісні основи життя, базові принципи ставлення до особистості та суспільства. В умовах швидкої аксіологічної динаміки в соціумі склався певний ідейно-світоглядний вакуум: старі суспільні ідеали, соціальні стандарти, поведінкові норми відкинуті, вони перестали діяти, пішли в минуле, а нові або ще не встигли остаточно сформуватися, або ж не викликають довіри. Суспільство переживає етап осмислення й переоцінки багатьох основоположних ідеалів, перебуває в пошуках нових цілей та смислів, виробляє новий світогляд та й просто нові життєві стереотипи.

Одні дослідники [38, 50] песимістично відзначають дестабілізацію соціального життя, негативні суспільні процеси, ускладнення організації та змісту життя сучасного суспільства, відсутність чітко структурованих моделей поведінки особистості в соціумі. Інші [41] поряд із деструктивними рисами бачать і позитивні тенденції, такі як поява й розвиток нових соціальних сил. Останній фактор якраз і розглядається в зв'язку з молоддю як найбільш перспективною соціально-демографічною групою суспільства.

Як уже було сказано вище, кризовий стан пострадянського соціуму цікавить зазначених авторів у зв'язку з життям молоді, що вчиться. У психології юнацький період часто визначається як кризовий. Його складність полягає в статусній невизначеності, неврівноваженості особистої самосвідомості, нестійкості системи цінностей. Наразі криза юнацького віку накладається на глобальну суспільну кризу, обтяжену ще й умовами коронавірусної пандемії.

У молоді, а надто у студентської, як і в кожній соціальної та вікової групи, проблеми були і є завжди – як за відносно стабільних, так і за перехідних станів суспільства [33]. Відтак дослідження соціальних проблем і потреб молоді та пошук шляхів їх розв'язання завжди були злободенними, проте в нинішній кризовий час актуальність їх вивчення посилюється багаторазово.

У науковому середовищі використовують різні визначення молоді. Адже її можна охарактеризувати з різних сторін [84]:

- з психологічної (особливості психіки молодої людини);
- з біологічної (вік, гендерні відмінності, стан здоров'я);
- із соціальної (суспільний статус, професійні перспективи, загальне соціальне самопочуття).

Бо навіть вікові межі молодіжного періоду в житті людини чітко не визначені, розмиті й рухливі. Це залежить від конкретних умов життя в різних країнах. Як правило, до молоді зараховують вікову групу від 14 до 30 років. Але згідно із законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» до числа молоді належать громадяни України віком від 14 до 35 років.

Погляд на роль молоді в житті суспільства з часом зазнав змін. Наприклад, ще в першій половині ХХ століття німецький учений-соціолог Карл Мангейм убачав у молоді тільки якийсь резерв суспільства, що виступає на перший план лише тоді, коли виникають якісно нові суспільні обставини. В умовах же стабільності, на його думку, молодь не більш прогресивна й активна, ніж інші демографічні та соціальні групи.

Однак в наші часи підхід до молоді та її ролі в суспільстві дещо інший. Якщо ми звернемося до соціологічних словників, виданих вже в пострадянський час, [68, 72, 79] то отримаємо таке узагальнене визначення: молодь – велика соціально-демографічна група людей віком від 14 до 35 років, що володіє специфічними соціальними й психологічними рисами, які визначаються особливостями молодого віку, а також тим, що молоді люди переживають період активного становлення соціальної й психофізіологічної зрілості, професійного становлення, формування світогляду, прийняття соціальної ролі самостійної особистості (громадянська позиція, економічна незалежність, створення сім'ї, участь у політичному житті суспільства) і насамкінець адаптації до виконання соціальних ролей дорослих.

Як бачимо, в цьому визначенні на перший план виходить незавершеність процесів формування зрілої особистості. Але в науковій літературі двох останніх десятиліть поняття «молодь» розглядається набагато ширше. На неї покладаються великі надії не

тільки як на своєрідний «суспільний капітал» [33], але і як на активну частину соціуму – носія всіх сучасних суспільних протиріч і водночас багатьох позитивних якостей, сприйнятих від старших поколінь [38]. Понад те, допускається, що життєві та поведінкові орієнтири молоді активно впливають на процеси розвитку суспільства загалом [30].

Молодь як соціальна та вікова група населення дуже велика й неоднорідна. Виокремлюються кілька категорій молоді: міська, сільська, робоча, учнівська. Остання категорія теж дуже неоднорідна. До неї належать школярі-старшокласники, учні коледжів і ліцеїв та студенти. На останній молодіжній групі ми й зупинимося, оскільки саме частина цієї спільноти є предметом нашого дослідження.

У науковій літературі визначення поняття студентства як соціально-демографічної групи розрізняються ступенем опрацьованості – від найзагальніших формулювань до доволі детальних характеристик цієї специфічної групи населення. Наприклад, «Словник соціальних і політичних термінів» [68] дає таке визначення: «...студентство – окрема соціальна група, один з елементів соціальної структури суспільства, основним завданням якого є підготовка до висококваліфікованої праці у сфері матеріального і духовного виробництва». Як бачимо, в цьому визначенні відсутні будь-які інші характеристики студентства, крім характеру його діяльності. «Соціологічний енциклопедичний словник» [72] подає більш розлоге визначення студентства, котре містить указівки і на низку інших його відмінних рис: «Студентство – ті, хто навчається у закладах вищої освіти, представляючи собою соціально-демографічну групу з певним суспільним становищем, роллю та статусом, а також певну соціально-професійну групу, що характеризується спільністю інтересів, субкультури і способу життя за вікової однорідності (17–23 роки), що їх не мають інші соціально-професійні групи». Це визначення теж

досить розпливчате, проте в ньому відзначені деякі властиві студентству як особливій соціально-демографічній групі специфічні риси, що виділяють його серед інших груп населення.

У присвячених студентству наукових працях останніх двох десятиліть ведеться пошук точних і детальних характеристик його як соціально-демографічної групи. Практично з цього починається будь-яке дослідження, зосереджене на проблематиці студентської молоді. І це закономірно, оскільки без визначення рис, які дозволяють виокремити студентство з числа усієї молоді, неможлива точна оцінка його становища й ролі в суспільстві, психофізіологічного стану та соціальних перспектив.

Спробуємо, наскільки це можливо, сформулювати визначення студентства, виходячи з його характеристик, що подаються в сучасних дослідженнях із цієї теми. В основному особливості студентства як соціально-демографічної групи визначаються за такими параметрами:

1. Вік, гендерний склад.
2. Територіальне розміщення.
3. Організаційне розміщення.
4. Ступінь динамічності.
5. Характер професійної діяльності.
6. Спосіб життя.
7. Субкультура.
8. Соціальна функція.

Розглянемо ці параметри детально, як вони відображені в роботах українських учених та науковців ближнього зарубіжжя.

Вік. Цей аспект щодо студентства розглядається по-різному. Найчастіше підкреслюється його вікова однорідність. Часом дослідники майже не звертають уваги на цю характеристику, обмежуючись загальними визначеннями «молодий вік» [65], «юний вік» [53], «молоді люди» «статевозріла структура» [33] та ін. Однак тут варто враховувати те, що молодий вік в соціології має, як уже вказувалося вище, дуже широкі рамки – 14–35 років.

Незважаючи на законодавчо закріплені рамки молодого віку, особу 30–35 років далеко не завжди сприймають у суспільстві як особистість, що перебуває в процесі становлення й самовизначення, а натомість до неї пред'являють вимоги як до цілком зрілого в психологічному й соціальному планах члену соціуму. Саме питання про вік диктує необхідність розділити поняття «студентство» і «студентська молодь». Поняття «студентство» наразі набагато ширше за поняття «студентська молодь». У роботах вітчизняних дослідників [54] говориться про стандартний і нестандартний студентський вік. На відміну від радянського періоду, коли граничний вік абітурієнтів денних відділень вишів становив 36 років, в сучасній Україні студентський вік для очного навчання не обмежується. Студентами можуть бути й особи далеко не юного віку, які отримують другу, а то й третю вищу освіту в формі денного навчання. Такі особи теж є складовою студентства, але не належать до студентської молоді. Тому в подальшому нам слід оперувати поняттям «студентська молодь», оскільки саме на цій категорії буде зосереджено нашу увагу. Її стандартні вікові характеристики – від 17 до 23 років.

Гендерний склад. З огляду на гендерне рівноправ'я студентська молодь не є проблемною соціальною групою. Вона вільна від будь-яких обмежень за статевою ознакою, що регулюється в Україні на нормативно-правовому рівні. Стаття 4.1 Закону України «Про вищу

освіту» [1] говорить: «Право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі...». Та все ж сучасні дослідники визнають, що гендерні особливості є вельми значущими в соціально-психологічному портреті студентської молоді [83, 48, 13], адже юнаки і дівчата мають відмінності як у навчальній діяльності, так і в соціальній поведінці. Особливості їхніх пізнавальних здібностей визначаються психофізіологічною (біологічною) природою: домінування правої півкулі мозку притаманне більшою мірою юнакам, лівої – дівчатам. Унаслідок цієї закономірності дівчата більш успішні у вивченні гуманітарних наук, в опануванні іноземних мов. А юнаки частіше володіють абстрактним мисленням, здатністю до узагальненого сприйняття навчального матеріалу і випереджають дівчат в оволодінні точними науками [83]. Тому залежно від профілю навчання в гендерному складі студентських груп нерідко спостерігається дисбаланс: на технічних факультетах більшість складають юнаки, на гуманітарних – дівчата.

Також різняться й поведінкові моделі юнаків і дівчат. Юнаки частіше за дівчат порушують установлені правила заради власної вигоди або зручності. Вони нерідко демонструють крайнощі в поведінці – від інфантилізму і повної безпорадності до нігілізму й агресії. Дівчата характеризуються більшою поведінковою стійкістю, дисциплінованістю, відповідальністю, старанністю в навчанні та організованістю в повсякденному житті [48].

Територіальне розміщення. У науковій літературі, присвяченій питанням студентської молоді, цьому аспекту не приділяється особливої уваги. Ніби само собою зрозуміло, що студент – завжди житель великого міста, оскільки так історично склалося, що в Україні вищі навчальні заклади розміщуються переважно у великих обласних центрах. Міське середовище життєдіяльності називається однією з

відмінних рис студентства як соціально-демографічної групи [33], яка характеризує його як однорідну в цьому плані.

Однак деякі автори розглядають питання територіальної належності студентської молоді дещо в іншому освітленні. Адже якщо взяти до уваги не лише територіальне розміщення студентів у період навчання, але і їх територіальну належність до вступу у вищий навчальний заклад, то доведеться визнати, що і в цьому сенсі студентська молодь далеко не однорідна. Місце проживання студента до початку навчання визначає ступінь її адаптивності до нових умов та соціальний статус у студентському співтоваристві. У стінах ЗВО відмінності між корінними жителями міста і тими, хто приїхав із провінції, достатньою мірою нівелюються, але вони різко окреслюються за межами навчальної аудиторії. Студенти з інших міст, особливо першокурсники, часто прагнуть до об'єднання за принципом [24]. Швидше за все, слід розділяти поняття «територіальне розміщення» і «територіальна належність». Навколишнє середовище студентів – це, як правило, велике місто (університетських містечок на кшталт європейських в Україні немає). Студенти з інших міст, більшість яких приїхали з провінції, опиняються в складніших умовах, ніж їхні місцеві однокурсники. Від них вимагається більше сил і витривалості для успішної соціалізації й адаптації. Це багато в чому визначає характер психологічних і соціальних проблем іногородньої студентської молоді. Крім того, територіальна належність визначає багато в чому цілі студентів: для тих, хто вчиться в своєму рідному місті, навчання становить інтерес частіше як спосіб отримання освіти та професії; для іногородніх студентів навчання у великому місті великою мірою має додаткове значення як соціальний ліфт.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [1] студентська молодь в Україні організаційно об'єднана вищими навчальними

зкладами 4-х рівнів акредитації. Це технікуми та училища (I рівень), коледжі (II рівень), інститути (III рівень), університети й академії (IV рівень). Закон визначає тих, хто навчається у закладах вищої освіти усіх рівнів акредитації, як студентів. Однак багато авторів досліджень, що стосуються молоді, яка вчиться, частіше студентами називають юнаків і дівчат, які навчаються в інститутах, університетах та академіях (ЗВО III–IV рівнів акредитації), вважаючи за краще називати молодих людей, які здобувають освіту в технікумах, училищах та коледжах, учнями. Здається, це пояснюється віковими межами. У навчальних закладах I–II рівнів навчається, як правило, зовсім юна молодь, чий вік збігається з віком старшокласників – 15–18 років, тоді як у ЗВО III–IV рівнів студентська молодь починає здобувати освіту в 17–18 років і закінчує переважно до 23–24 років.

Із загальної маси студентської молоді в організаційному плані виділяються іногородні студенти, значна частина яких об'єднується не лише стінами навчального закладу, а й життям у студентському гуртожитку, де складається своя особлива соціально-побутова структура.

Мобільність, динамічність є однією з характерних рис студентської молоді як соціально-демографічної групи. Ця риса розглядається в декількох аспектах. По-перше, склад цієї групи оновлюється швидше, ніж структури інших складників суспільства. Це відбувається у зв'язку з досить коротким віковим терміном навчання у закладі вищої освіти – від 4 до 6 років [33]. Другий аспект – це соціальний і психологічний стан студентської молоді. Під час навчання у виші вона перебуває в постійному русі, дрейфуючи від становища економічно несамотійного об'єкта, який потребує опіки, підтримки та контролю, до становища самотійного соціального суб'єкта, котрий готується стати членом еліти, повноцінно увійти в професійний і

політичний авангард суспільства. Третій аспект враховує психологічні особливості юного віку (здатність до швидкої адаптації, рухливість психіки), а також найвищий серед молоді рівень інтелектуального розвитку.

Ці якості допомагають студентській молоді швидше, ніж їхнім одноліткам з інших соціальних верств, уловлювати нові культурні й суспільні тенденції, оперативніше за решту молодих людей відгукуватися на них [58]. Окрім того, в студентському середовищі особистість швидко засвоює нові стереотипи соціальної поведінки, лексику та етикет.

У педагогіці й соціології пострадянських країн склалося кілька підходів до характеристики студентської молоді: з демографічного, соціологічного та професійного погляду. Зауважимо, що **професійний аспект** далеко не завжди враховується при розгляді проблематики, пов'язаної зі студентською молоддю. Відтак нерідко її називають соціальною групою, що тимчасово не бере участі в продуктивній праці [11], час навчання у ЗВО визначають як дотрудову стадію життя [41]. По суті, молодь визнається соціальною групою, яка не виробляє жодних матеріальних або культурних цінностей. Однак група дослідників (В. Казміренко, А. Фурман, В. Семченко) описують студентську молодь саме як соціально-професійну групу, оскільки вона має відповідні риси, а саме: спільний вид діяльності (навчання у виші); єдність цілей і завдань (оволодіння професією); відносна ідентичність моделей життєдіяльності; спільність потреб; подібність проблем.

Студентська молодь вирізняється із загальної маси молодих людей не тільки віком (юність і рання юність), психо-віковими особливостями, характером діяльності, але й **соціальним становищем**. Студентська молодь за своїм соціальним походженням неоднорідна. Вона формується з різних верств суспільства. У ЗВО вступають діти й

управлінців, і рядових працівників, військовослужбовців, підприємців та ін. Однак під час навчання у закладах вищої освіти притаманні їм соціальні відмінності значною мірою нівелюються [10]. Студентська молодь стає більш однорідною, набуває таких якостей, які роблять її надзвичайно значущою в структурі суспільства. Чимало дослідників відзначають її особливий соціальний статус як потужного економічного, інтелектуального, інноваційного потенціалу суспільства, його золотого резерву [33] Студентська молодь – найбільш освічена, розвинена і творча складова молодого покоління. Її соціальна функція – поповнювати клас інтелігенції, оновлювати ряди інтелектуальної та управлінської еліти суспільства. Серед представників свого покоління саме студентська молодь отримує найширші можливості незабаром зайняти провідні позиції в політиці, бізнесі, освіті та управлінні [10]. Яким буде суспільство в недалекому майбутньому, в якому доведеться жити всім – і старшим поколінням, і зовсім юним, – величезною мірою залежить від рівня освіченості, інтелектуальності, прогресивності сучасної студентської молоді.

Субкультура сучасної студентської молоді як культура окремої соціальної спільноти постійно привертає увагу соціологів і культурологів пострадянських країн, в тому числі й в Україні (Л. Волик, Н. Довга, С. Левкова, Ю. Лисеня, Н. Міщенко, Т. Базарова та ін.). Актуальність вивчення студентської субкультури пояснюється насамперед тим, що вона є дієвим інструментом соціалізації юнацтва, котре вливається у вишівське середовище.

Субкультура кожного угруповання вирізняється власним стилем поведінки, способом життя, модою, сленгом, нарешті, способами й формами розваг та відпочинку. Носіїв різних субкультур можна визначити за трьома основними критеріями: статевовіковому, соціально-професійному та релігійному. Студентська молодь як носій

специфічної субкультури характеризується за першими двома критеріями. Це вік, обмежений досить нетривалим періодом юності і першої молодості (17–23 роки); професійна діяльність (навчання у виші, отримання спеціальності); елітарний соціальний статус. Субкультура студентської молоді має багато спільних рис із молодіжною субкультурою загалом, однак дослідники вказують на низку специфічних якостей, які виділяють її із загалу [42]. Субкультура студентської молоді надає нижчого ніж інші молодіжні спільноти, значення розважально-рекреаційним формам дозвілля, натомість суттєво вищою стає значущість інтелектуальної діяльності. Також у цієї субкультури більш розвинена інформаційна та візуальна культура. Крім того, за спостереженнями соціологів, студентська молодь рідко об'єднується в неформальні угруповання, її субкультура не переходить у ранг контркультури.

Загалом, наразі субкультуру студентської молоді можна охарактеризувати передовсім як культуру інформаційну аудіо-візуальну. Сучасний студент, як правило, не книжник, завсідник бібліотеки. Це споживач відеоінформації [10].

Таким чином, можна дати таке визначення **студентської молоді**.

Студентська молодь - це соціально-професійна демографічна група, що відрізняється вузькими віковими рамками (17-23 роки), гендерною рівністю, міським територіальним розподілом, організаційно об'єднана закладами вищої освіти III-IV рівнів акредитації, що має високу мобільність, особливий статус як основне джерело поповнення та відтворення інтелектуальної, економічної та політичної еліти суспільства.

Ця група є однією з соціально вразливих серед інших молодіжних спільнот. Відзначається дуже високий рівень загальної фрустрованості.

Одними із найважливіших станів, що їх переживають першокурсники, психологи і соціологи називають трансформація особистості в процесі інтенсивної соціалізації. Перший період навчання у ЗВО визначається як її первинний етап [37], коли ще рано говорити про соціальну зрілість особистості [27, 53]. Юні люди лишень починають відчувати себе складовою вишівського середовища. Першокурсники шукають своє рольове місце в соціально-психологічній структурі академічної групи та студентської спільноти загалом [42], набувають рис, властивих студентству як соціальній групі.

Розмірковуючи про труднощі першого періоду перебування молодих людей у вишівському середовищі, автори нерідко говорять про соціалізацію та адаптацію, не проводячи між ними чіткого розрізнення. Отож необхідно розглянути хоча б коротко ці два поняття.

У науці існують різні підходи до сутності соціалізації та адаптації. Варто уточнити, що в рамках соціології адаптацію розуміють як соціальне явище, на відміну від його біологічного значення як пристосування живого організму до умов навколишнього природного середовища. Відтак і нам слід оперувати терміном «соціальна адаптація».

Соціальна адаптація може описуватися або як більш широкий процес у порівнянні із соціалізацією [7], або ж, навпаки, вважатися складовою соціалізації [40]. Ці розходження породжені розбіжностями у відповіді на питання про те, що є рушійною силою людського буття – соціум чи особистість. При розгляді понять соціалізації і соціальної

адаптації можна виокремити як подібні їх ознаки, так і відмінності [63]. Подібність полягає в їхніх функціях, адже людина в ході своєї соціалізації та соціальної адаптації активно пристосовується до умов соціального середовища. Головними показниками успішної соціалізації та соціальної адаптації особистості в суспільстві є її самореалізація і саморозвиток.

Відмінності соціалізації і соціальної адаптації стають очевидними, якщо визначити їх роль і значення у взаємодії особистості і соціального середовища. Соціалізація – це процес входження людини в певний соціум, отримання й засвоєння знань, вироблення навичок і якостей, необхідних для виконання певної соціальної ролі в суспільстві. Набути ці знання і якості можна тільки в ході роботи з подолання складнощів і протиріч у життєдіяльності людини, яка вступила в нове для неї соціальне середовище. Це подолання в різних його формах і є соціальною адаптацією.

Таким чином, соціалізація виступає як мета, а соціальна адаптація – як інструмент, засіб успішної соціалізації. Крім того, соціалізація означає вплив соціальної структури на особистість, яка в цих відносинах є радше об'єктом. Соціальна адаптація – це стратегія і тактика освоєння соціуму, пристосування до його умов. Стратегію і тактику вибирає сама особистість, і тут вона постає вже як активний суб'єкт.

Для нас особливо важливим є останнє положення, оскільки предметом нашого дослідження є соціальна й почасти психологічна підтримка студентів перших курсів у процесі пристосування до умов навчання у ЗВО.

1.2 Соціально-психологічний портрет сучасної студентської молоді.

Період раннього студентства належить до дотрудового періоду життя. У цей час іще рано говорити про соціальну зрілість [27]. Власне, це проміжна стадія між первинною соціалізацією (дитинством) і стадією остаточної інтеграції особистості в суспільство. Соціалізація молодої людини 17–18 років уже має певні риси соціалізації дорослої особистості, а саме усвідомлення множинності життєвих варіантів та необхідності вибору (освіти, професії, розвитку здібностей), критична оцінка авторитетів та норм поведінки на відміну від дитячого некритичного дотримання встановлених правил, беззастережної віри в авторитет дорослих та їхнє право піклуватися про дітей та розв'язувати на свій розсуд усі дитячі проблеми. На цій стадії відбувається найважливіше – індивідуалізація, формування Его-ідентичності (визначення свого Я).

Дослідники початкового періоду студентства зазначають, що це час надзвичайно інтенсивного пристосування до умов середовища закладу вищої освіти (М. Міщенко, О. Мількова, Н. Соболева, Н. Шевандрін та ін.). Молоді люди переживають кілька складних процесів водночас: віддалення від сім'ї, неконтрольоване й необмежене спілкування з однолітками, розвиток навичок спільної діяльності, засвоєння нових рольових норм поведінки. Юна особистість вчиться саморегулюванню і жадає визнання своєї значущості в соціальній групі. Визначається її ціннісна орієнтація, розвиваються пізнавальні здібності, розширюється досвід міжособистісної взаємодії.

Розрізняють два типи пристосування – спрямоване і неспрямоване [15]. Спрямоване пристосування – це соціально-контрольовані процеси впливу на особистість. Вони плануються й

відповідно реалізуються. Неспрямоване пристосування пов'язане з безпосередньою присутністю індивіда в певному соціальному оточенні. Тут відбуваються по суті стихійні, важко керовані та слабко контрольовані процеси. Здається, що предметом нашої уваги має стати спрямоване пристосування, за можливості якого надавати соціально-психологічну підтримку юним студентам є очевиднішими й можуть бути реалізовані успішніше.

Звісно ж, що задля розуміння проблем юнаків і дівчат, котрі переживають етап пристосування до нових для них умов навчання у ЗВО, необхідно звернути увагу на те, що в післяшкільний період (17–20 років) у молодих людей відбувається інтенсивний процес самовизначення та формування системи особистих і групових цінностей.

У психології немає єдиного визначення поняття «цінність». Цінність розуміється по-різному: як ціль, як принцип, як переконання, якийсь стандарт чи критерій тощо. Зупинимось на такому визначенні: цінність – це властивість будь-якого предмета чи явища задовольняти потреби, бажання та інтереси соціального суб'єкта [78]. Як впливає із цього визначення, цінності і потреби особистості тісно взаємопов'язані. Потреба постає як суб'єктивна спонукальна сила людини. Цінність є об'єктивно існуюча річ чи явище, здатні цю потребу задовольнити. Отже, цінність виявляється найсильнішим мотивом життєдіяльності особистості, її ядром [53]. Дослідники, які вивчають проблеми сучасної молоді, розглядають її цінності та потреби комплексно, оперуючи формулюваннями «ціннісно-потребова сфера» [33] або «ціннісно-потребова система» [41].

У соціології й психології пострадянських країн накопичено достатній досвід дослідження особистісних і групових цінностей та потреб студентської молоді (Л. Безумова, Т. Базарова, Є. Логінова, Г.

Акопов, Б. Амішев, М. Полторак, В. Лісовський, Н. Король та ін.). Як правило, з усієї різноманітності потреб людини науковці виокремлюють три групи: вітальні (безпека, життєзабезпечення, відпочинок), психосоціальні (кохання, дружба, підтримка) та соціальні (самоствердження, соціальний статус, визнання в суспільстві).

Вивчення ціннісно-потребової сфери життя студентської молоді вкрай необхідне для забезпечення успішності роботи з надання студентам молодших курсів соціально-психологічної підтримки.

Практично всі вищезгадані автори доходять своїх висновків на основі широкого анкетування студентів ЗВО. При визначенні провідних цінностей сучасної студентської молоді ряд авторів використовують теорію М. Рокича щодо двох груп цінностей – термінальних і інструментальних. Вибір цієї класифікації видається нам найбільш доцільним з огляду на її компактність та конкретність.

Термінальні цінності – це цінності безумовні, значущі як такі, це цілі, до яких варто прагнути. До цієї групи цінностей входять: здоров'я, особисте щастя, любов, свобода, цікава робота, освіта як саморозвиток, творчість, суспільне визнання та інші складники, що дають людині відчуття повноти життя.

Інструментальні цінності – це засоби набуття термінальних цінностей. Практично це особисті якості: працездатність, дисциплінованість, відповідальність, вихованість, чесність, сміливість, самоконтроль, раціоналізм тощо.

Беручи за основу поділ усіх цінностей на цінності-цілі та цінності-засоби та проаналізувавши ряд робіт, присвячених ціннісній орієнтації студентської молоді, можна з достатнім ступенем достовірності визначити ціннісно-потребову шкалу, характерну для сучасного студента.

Отже, провідними на цій шкалі є термінальні цінності: безпека, здоров'я, родина, кохання, дружба, свобода у вчинках, життєвий успіх. На перший погляд усе цілком традиційно. Проте нині окреслюються виразні суттєві трансформації ціннісно-потребової сфери життя сучасних студентів порівняно з їхніми однолітками попередніх поколінь. По-перше, такі традиційні термінальні цінності, як освіта й праця перейшли нині до розряду інструментальних. Праця як сама по собі цікава діяльність, що дає людині сенс і зміст життя, взагалі перестала бути метою й перейшла в розряд засобів. Натомість її місце в групі термінальних цінностей посіла гідна оплата праці. Подібні трансформації відбуваються й з освітою. З безумовної цінності як основи саморозвитку й самовдосконалення освіта перетворилася на необхідну умову для отримання диплома та успішного пошуку високооплачуваної престижної роботи. Творчість, мистецтво, краса природи взагалі часто переходять в інструментальну групу, причому в розряд спалюваних і відкинутих цінностей [38]. У цій групі опиняються також і традиції, соціальні обов'язки, суспільні проблеми. Громадянська активність, звісно, найчастіше теж перебуває на ціннісній периферії.

Ці важливі новації свідчать про те, що в останні десятиліття ціннісно-потребовий центр студентської молоді зміщується від нематеріальних чинників до матеріальних. Значно посилилися споживчі інтереси, індивідуалізм, прагматизм. Панівне місце посідають матеріальний достаток, особисте благополуччя та благополуччя близьких. Поряд із цим спостерігається соціальна пасивність, небажання брати на себе відповідальність.

Зсуви ціннісно-потребової шкали сучасної студентської молоді пов'язані зі змінами, що їх зазнає наше суспільство в пострадянський період. За визначенням видатного французького історика та

культуролога Жака Ле Гоффа, кожна історична епоха має у своїй основі дві однаково значущі та водночас різноспрямовані рушійні сили [36]. Тільки врахування обох їх може дати достовірну, не спотворену картину певного суспільства на певний момент його існування.

Стан сучасного пострадянського суспільства, як було зазначено вище, характеризується соціологами як кризовий, нестабільний, перехідний від однієї системи відносин соціуму і особистості до принципово іншої. В цій системі так само діють протилежні тенденції – як конструктивні, так і деструктивні. Ідеї суспільної та особистої свободи, демократії, ринкового розвитку, прогресу, творення нового суспільства, виховання громадянської позиції існують паралельно з ідеями, заснованими на руйнуванні базових світоглядних уявлень, пріоритетності особистого успіху та збагачення, утилітарності та соціальній безвідповідальності [38].

Задля того, щоби відтворити достовірний соціально-психологічний портрет сучасного студента, належить розібратися, з якою із цих тенденцій переважно ідентифікують себе юнаки та дівчата, котрі навчаються у закладах вищої освіти.

Ціннісно-потребова орієнтація багато що визначає у світогляді студентської молоді. Серед досліджень двохтисячних років зустрічається чимало робіт як вітчизняних науковців, так і авторів із ближнього зарубіжжя, в яких робляться спроби описати хоч і досить загальний, але адекватний образ сучасного студента (А. Дженер'ян, Д. Гвоздева, О. Діденко, Н. Антонова, О. Фурман, В. Фурман, О. Куц, О. Драчун та ін.). Аналіз наукової літератури підтверджує висловлене низкою соціологів положення, що образ сучасної студентської молоді так само суперечливий, як і суспільство загалом, оскільки цей образ багато в чому є його відображенням. Основні протиріччя полягають у невідповідності задекларованих настанов реальним поведінковим

моделям. Судячи з опитувань та анкет, запропонованих дослідниками студентській аудиторії, респонденти демонструють відданість традиційним цінностям, проте водночас (у тих самих анкетах) виражають достоту протилежні настрої та устремління. Ми вже говорили про ціннісні пріоритети студентської молоді. Тепер розглянемо їх більш детально з погляду тих очевидних протиріч, що в них криються.

1. Молоді люди називають сім'ю в числі найважливіших термінальних цінностей. Проте більшість студентів уже на початку навчання у ЗВО демонструє добровільне відчуження від рідної сім'ї та проявляє прагнення до якнайшвидшого звільнення з-під її контролю. Ставлення до створення власної сім'ї серед молоді, особливо серед юнаків, радше скептичне. Це не лише природний наслідок вікових особливостей юні на стадії самоствердження і формування самосвідомості, а й результат загальної кризи інституту сім'ї.

2. В усіх опитуваннях та анкетах здоров'я вказується в числі першочергових життєвих цінностей, що цілком зрозуміло. Але на практиці дослідники констатують відсутність у переважної більшості студентів серйозної турботи про своє здоров'я [55]. Судячи з відповідей респондентів, спорт та фізкультура у сучасній студентській молоді посідають останні місця в переліку кращих форм проведення вільного від навчання часу. Також дослідники зазначають, що вже в перші семестри навчання стан здоров'я більшості студентів значно погіршується.

3. Як правило, в опитуваннях студенти перших курсів закладів вищої освіти наголошують на особистій усвідомленості свого вибору спеціальності та майбутньої професії, однак у відповідях на запитання про спонукальні мотиви цього вибору найчастіше вказують на бажання

батьків. Тобто погляд на себе як на самостійну особистість і реальний рівень самостійності у прийнятті важливих рішень не збігаються.

4. Безпека у відповідях студентів часто фігурує серед першорядних термінальних цінностей. Молодь усвідомлює важливість соціальної та особистої безпеки як основи нормальної життєдіяльності суспільства і людини. Але, знову ж таки, реальна поведінка значної частини студентської молоді, особливо першокурсників та нерезидентів, суперечить проголошеним деклараціям [55]. У більшості недавніх школярів самозбережувальна поведінкова модель як гарантія безпеки та здоров'я або погано сформована, або цілковито відсутня. Понад те, поведінкова модель нерідко буває саморуйнівною. Причиною цього є й деструктивні тенденції, й реалії суспільного буття:

- руйнування традицій соціальної і культурної наступності;
- легкодоступний, необмежений та безконтрольний інформаційний простір;
- негативний вплив засобів масової інформації, що посилюють нестійкість системи цінностей та поведінкових норм, властивих юнацькому віку;
- беззахисність свідомості молодої людини перед негативними впливами та маніпуляціями;
- відсутність життєвого досвіду;
- правова безграмотність.

Ці чинники сприяють засвоєнню молодими людьми шкідливих звичок, виникненню різного роду залежностей, підвищенню ризику стати жертвами криміналітету.

5. Переважна більшість студентів оцінює своє соціальне самопочуття оптимістично (песимістичні настрої проявляють не

більше 10%). Проте дослідження однозначно вказують на високий рівень фрустрованості міської учнівської молоді [18]. Студентська ж молодь узагалі вирізняється вищим рівнем фрустрованості порівняно з працюючими однолітками. Пік фрустрованості припадає на 19–20 років. Особистість у період юності та ранньої молодості дуже чутлива до травмувального впливу соціального середовища. Студенти-першокурсники часто переживають так звану соціальну фрустрацію. Вона виникає на ґрунті конфлікту між очікуваннями, намірами та цілями особистості і можливостями їх реального здійснення та досягнення.

Економічні та соціально-політичні умови негативного характеру часто блокують цінності і потреби молодих людей, що породжує в них негативні емоції, знижує адаптаційні можливості та гальмує соціалізацію.

Як випливає з вищесказаного, у студентів молодших курсів уявлення про себе і їх реальний психологічний стан далеко не завжди збігаються. Цей дисонанс є цілком природним для юнацького віку, коли система цінностей, самоідентифікація, самопізнання та соціалізація перебувають іще на стадії формування. Однак природність цих процесів не знижує їхньої складності і навіть драматичності.

Однією з найпроблемніших сторін свого життя студентська молодь називає матеріальне становище. Лише незначна її частина висловлює задоволення своїми статками. На перших курсах ЗВО молоді люди перебувають в основному на утриманні своїх батьків, тоді як рівень їхніх матеріальних «апетитів» значно перевищує наявні у них можливості. Умови отримання стипендії та її розміри оцінюються студентами як украй незадовільні. Брак коштів спонукає навіть першокурсників до пошуку самостійного заробітку. Це дуже деструктивний фактор. І не лише тому, що він заважає академічній

успішності. Паралельні навчальному процесу заняття для заробітку послаблюють соціальні зв'язки студентів усередині навчальної групи та закладу вищої освіти загалом.

На стадії початкового пристосування вплив навчальної групи на новоспечених студентів – дуже значущий чинник, оскільки в цей період активно діє один із важливих механізмів пристосування – уподібнення, асиміляція. Навчальна група формує у студентів навички спільної діяльності, в ході якої вона особистість учиться враховувати не лише свої цінності та потреби, а й співвідносити їх із цінностями та потребами інших, зважати на інтереси товаришів з навчання, поєднувати свою діяльність із їхньою та вибудовувати здорову систему взаємин.

За спостереженнями дослідників, студентська молодь загалом характеризується низьким рівнем громадської активності. Студенти, особливо на перших курсах, мало цікавляться соціальним і політичним життям суспільства. У 4/5 респондентів ця сфера перебуває за межами їхніх інтересів, відтак питання, з нею пов'язані, навіть не обговорюються [17]. Громадська активність посідає або одне з останніх місць на ціннісно-потребовій шкалі студентської молоді, або ж узагалі з неї випадає [38]. Пасивність студентів проявляється у ставленні до адміністрації ЗВО, від якої очікують вирішення багатьох проблем, в основному матеріального та побутового характеру: покращення умов як у гуртожитках, так і в аудиторіях, організація недорогого та якісного харчування в стінах університету, зниження плати за навчання та за проживання в гуртожитку тощо. Водночас 50% студентів негативно ставляться до студентського самоврядування, оскільки не бачать у ньому практичного сенсу, можливості вирішення хоча б частини своїх проблем. У більшості робіт, що досліджують громадянські позиції студентської молоді, наголошується, що в неї переважають

індивідуалізм, байдужість до суспільних проблем, пасивність, небажання чи страх взяти на себе відповідальність, а тим паче попрацювати заради загального блага. У відносинах «особистість – суспільство» студенти частіше перебувають на утриманській, споживацькій позиції. Соціальна активність як важлива складова громадянської культури особистості, що виражається в чітких настановах свідомості стосовно різних суспільних явищ, у студентів-першокурсників іще відсутня. У цей період громадська активність виражається найчастіше через участь у внутрішньо-університетському житті (переважно в художній самодіяльності).

Характеризуючи сучасного студента, не можна залишити поза увагою таку сторону його життєдіяльності, як дозвілля. Тема дозвілля студентської молоді постійно привертає увагу вчених: соціологів, педагогів, психологів. Нині ця тема детально досліджується багатьма авторами (Т. Базарова, Л. Денщикова, В. Іванов, Л. Конюк, Г. Кошонько, В. Монастирська, М. Петрова, О. Слободянюк та ін.). Інтерес до проблеми студентського дозвілля не випадковий. Це особлива сфера – на відміну від навчальної вона не регламентована, вільна та креативна. У її рамках відбуваються важливі життєві процеси: по-перше, відновлюються витрачені психічні та фізичні сили; по-друге, дозвілля відкриває величезні можливості для розвитку особистості. До того ж у колективних формах дозвілля особистість успішно соціалізується.

Говорячи про дозвілля як про значну складову життєдіяльності студентської молоді, дослідники мають на увазі насамперед ту культуру дозвілля, яка сформувалася в останні два десятиліття. Аналіз робіт, присвячених дозвілля студентів, дозволяє окреслити таку картину.

1. У дозвіллі сучасної студентської молоді немає рівноваги між активними і пасивними, колективними і індивідуальними формами. Спостерігається величезний зсув у бік пасивного та індивідуального дозвілля: комп'ютерні ігри, перегляд різних відеопрограм, прослуховування музики. Хоч у лідерах серед форм дозвілля і називається спілкування з друзями, значна частина цього спілкування відбувається заочно, в соціальних мережах.

Спортом регулярно займається лише 1/5 частина студентів, понад третина їх не займається спортом узагалі. Культурне дозвілля (відвідування театрів, музеїв, художніх виставок, екскурсії) не цікавить понад половину студентів.

2. Сучасний студент є повністю продуктом сучасного інформаційно-цифрового суспільства. Особливо розвинена серед студентства відеокультура.

3. Студенти віддають перевагу таким формам дозвілля, які не вимагають великих матеріальних витрат, фізичної та інтелектуальної напруги. Відтак читання, особливо серйозної літератури, не входить до кола популярних занять.

4. Лише незначна частина студентів (11–15%) мають якесь хобі, якому вони присвячують значну частину свого вільного часу.

Таким чином, можна дійти невтішного висновку, що заняття студентів у галузі дозвілля недостатньо конструктивні, оскільки слабко сприяють особистісному розвитку та гальмують процес їх соціалізації.

Розглянувши різні сторони життєдіяльності сучасної студентської молоді, представлені в дослідженнях вітчизняних дослідників та вчених із ближнього зарубіжжя, спробуємо з доступним нам рівнем об'єктивності відтворити образ юного студента, який

нещодавно вступив у життя закладу вищої освіти. Що він собою представляє?

Насамперед, це ще соціально незріла особистість, з неусталеною системою цінностей та завищеними вимогами. Йому притаманна невідповідність між уявленнями про себе і своїм реальним станом, між декларованими установками і своїми справжніми устремліннями та бажаннями. До навчання він ставиться прагматично, однак часто недостатньо мотивований. Він іще не виробив сталої самозбережувальної поведінкової моделі, нерідко перебуває у стані фрустрації, причому високого ступеня. Соціально пасивний, орієнтований на споживання. Значною мірою індивідуаліст та прагматик. Володіє розвиненою інформаційно-цифровою та відеокультурою, а от фізичною культурою частіше нехтує. Читає мало. Віддає перевагу пасивним та індивідуальним формам дозвілля. Матеріально залежний, недостатньо самостійний, але вже робить спроби фінансового самозабезпечення.

Як бачимо, сучасний студент початкових курсів постає як особистість дуже проблемна, з деструктивними рисами. Однак цей перекіс урівноважують певні позитивні якості, властиві молодому віку: рухливість психіки, здатність до швидкої адаптації та соціалізації, приязність, оптимізм, сприйнятливність новизни.

1.3 Основні проблемні показники життєдіяльності студентів-першокурсників та їх соціально-психологічні проблеми

Практично всі дослідники, які розглядають різні сторони життєдіяльності сучасної студентської молоді, визнають її однією з найбільш проблемних соціально-демографічних груп. Узагалі, соціальні проблеми студентства – питання для теоретиків та практиків педагогіки, психології та соціології далеко не нове. У кожного

покоління студентської молоді були, є і будуть свої, відповідні часу та суспільному становищу, соціальні проблеми. І вони вивчаються та враховуються також і з погляду соціального захисту.

Перш ніж узагальнити думки сучасних учених щодо проблем студентської молоді, зупинимося коротко на особливостях визначення поняття «соціальна проблема».

Слово «проблема» у перекладі з грецької означає «перешкода», «труднощі», «завдання». У «Новій філософській енциклопедії» проблема визначається як «питання або цілісний комплекс питань, які об'єктивно виникають у ході пізнання і розв'язання яких становить суттєвий практичний чи теоретичний інтерес» [45]. Звернімо тут увагу на слово «об'єктивний». У соціології тривалий час було усталене розуміння соціальної проблеми як об'єктивного явища. Тобто традиційна думка така: соціальна проблема – це об'єктивно існуюча негативна соціальна умова, що стає на перешкоді задоволенню потреб (матеріальних, освітніх, медичних, культурних тощо) як певної соціально-демографічної групи, так і окремої особистості. Проте в останні десятиліття поняття «соціальна проблема» розглядається в соціології дещо інакше: соціальна проблема виникає й існує незалежно від об'єктивних суспільних умов, вона окреслюється насамперед з погляду їх сприйняття суспільством чи окремою соціально-демографічною групою. Таким чином, робиться наголос на суб'єктивному визначенні соціальних проблем [71].

Для нас такий погляд на соціальну проблему є важливим. Адже, як правило, дослідники, які розглядають соціальні проблеми студентства, спираються на результати анкетування, опитувань чи співбесід із самими студентами. Статистичний метод, що передбачає аналіз емпіричних даних, отриманих в результаті обробки соціологічних досліджень, застосовується частіше, ніж інші методи

(системний, історичний або порівняльний). На основі цих досліджень, що відображають думки та почуття студентів, і визначається в основному, які соціальні проблеми є для них найгострішими.

Для з'ясування соціальних і психологічних проблем студентської молоді найчастіше використовується метод множинного збору статистичного матеріалу шляхом опитування, тобто анкетування. Анкети різних типів (закриті, відкриті, прямі, непрямі) складаються авторами досліджень за принципом визначення «проблемних показників» – найскладніших сторін життєдіяльності студентської молоді. Основними проблемними показниками є такі сфери: освіта, родина, здоров'я, матеріальне становище; соціальне самопочуття (статус, самореалізація як особистості та члена суспільства); ціннісні орієнтації (зокрема і стосовно стратегічно важливих цілей); життєві установки (засоби досягнення цих цілей); громадянськість (усвідомлення відповідальності перед суспільством та своєї корисності йому).

Ці проблемні показники залишаються незмінними протягом років навчання. На різних його стадіях відбувається почережна актуалізація.

На початковому етапі навчання (перші 3 семестри) провідними проблемними сферами є навчальна, побутова, фінансова. Особливо виділяються проблеми студентів-нерезидентів, які приїхали з провінції і проживають у гуртожитках чи орендованих квартирах. До проблемних сфер можна зарахувати й медичне обслуговування студентів [19, 41, 33]. Можемо скласти перелік проблем, з якими стикаються студенти I курсу.

1. Вони мають складнощі з пристосуванням до навчального процесу у ЗВО. Спочатку їм важко зорієнтуватись у розкладі занять, у

них відсутні навички користування бібліотекою, конспектування лекцій, роботи з першоджерелами. Вони можуть відчувати страх перед виступами на семінарах та практичних заняттях, виявляють безпорадність у написанні самостійної навчальної роботи. Багато першокурсників зізнаються, що відчувають дискомфорт і невпевненість під час спілкування з викладачами та адміністрацією.

2. Найгострішою проблемою називається ситуація з житлом для студентів молодших курсів через брак місць у гуртожитку та складність пошуку орендованих квартир.

3. До цієї проблеми додаються побутові та фінансові труднощі – дорога оренда житла або надмірно висока плата за гуртожиток; незадовільні побутові умови у них; дороге та неякісне громадське харчування та інше. Більшість студентів відчувають постійні фінансові труднощі, незадоволені розмірами стипендій і висловлюють побажання, щоби були запроваджені не тільки академічні стипендії, а й соціальні – для підтримки незаможних студентів незалежно від їхніх успіхів у навчанні.

4. Низька ефективність системи охорони здоров'я у ЗВО також входить до числа найбільш актуальних проблем, оскільки ця система, на думку студентів, не виконує належної здоров'язберігаючої функції (через відсутність медичних профілакторіїв, пільгових абонементів у спортивні комплекси, путівок у санаторії тощо).

«Антирейтинг» проблемних показників варіюється в різних дослідженнях. Інколи на першому місці опиняється навчальна сфера, подеколи – матеріально-побутова, але їх перелік залишається постійним.

Як бачимо, актуальними для студентів початкових курсів є проблеми, що великою мірою втрачають свою значущість для

старшокурсників. Студентів IV–V курсів цікавлять передовсім питання вдалого працевлаштування після закінчення вишу, їх турбують безробіття, незатребуваність дипломованих фахівців, падіння престижу вищої освіти. Наприкінці навчання у виші завершується особистісне становлення (утвердження в соціальній ролі; остаточна автономізація від рідної сім'ї; нерідко якщо не створення власної сім'ї, то якоїсь її подоби; часто перехід на повне самозабезпечення). Усі ці життєві ситуації та турботи видаються першокурсникам дуже віддаленим майбутнім.

Висновки до Розділу I

Аналіз наукової літератури дозволяється зробити висновок, що тема нашого дослідження – проблеми студентської молоді та її соціально-психологічна підтримка – постійно перебуває у центрі уваги низки гуманітарних наук (соціології, психології, педагогіки). Ця тема розглядається сучасними українськими вченими та вченими пострадянського простору з різних позицій, дослідження проводять у кількох напрямках: опис студентства як особливої соціально-демографічної групи; виявлення соціальної та психологічної проблематики студентського періоду життя молодих людей, у тому числі і на початковому етапі навчання у ЗВО; аналіз процесів пристосування вчорашніх школярів до нового для них академічного середовища; вивчення ціннісно-потребової системи студентської молоді.

Характеристика сучасного покоління студентів у науковій літературі є неоднозначною. Окремі його риси трактуються дослідниками по-різному (соціальний статус і соціальна функція, ступінь соціальної зрілості, вік, територіальна приналежність та ін.). В цілому дослідники сходяться на тому, що студентська молодь є

специфічною соціально-демографічною групою, що має відмінні від решти молоді професійні, вікові, територіальні, динамічні та культурні параметри. Вона виконує найважливішу соціальну функцію – поповнення інтелектуальної, управлінської та культурної еліти суспільства. Тому своєчасне вирішення складних та проблемних питань входження юнаків та дівчат 17-18 років у новий для них соціум, пристосування до умов вузівського середовища розглядається дослідниками останніх десятиліть як гарантія успішної адаптації та соціалізації першокурсників, їх самовизначення та особистісного розвитку

У дослідницькій літературі студентство розглядається як одна з найбільш проблемних молодіжних груп, в якій відображено багато складнощів та протиріччя сучасної кризової епохи. Відзначаються недостатня соціальна зрілість студентів, спотворення їх свідомості традиційної ціннісної шкали, специфічна субкультура, громадянська пасивність, індивідуалізм і надмірний прагматизм, споживча налаштованість стосовно суспільству. Дослідники стурбовані деструктивними рисами у соціально-психологічному портреті сучасного студента, особливо першокурсника: підвищеною фрустрованістю, недостатньою сформованістю самозберігаючої поведінки, низькою культурою активного дозвілля. Сучасний студент є складною і суперечливою особистістю. Для нього характерні розбіжності самооцінки з його дійсним психологічним станом та соціальним самопочуттям, деклараціями, багато в чому традиціоналістською, та реальною поведінковою моделлю.

Студентська молодь на кожному етапі навчання у ЗВО переживає свої особливі стани та має свої проблеми. У науковій літературі виявлено специфічні проблемні показники, які характерні значною

мірою саме для студентів-першокурсників: навчальна сфера, здоров'я, матеріальне становище та соціальне самопочуття.

РОЗДІЛ II

НАПРЯМКИ І ЗМІСТ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПО НАДАННЮ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТАМ-ПЕРШОКУРСНИКАМ В ПРОЦЕСІ ЇХ ПРИСТОСУВАННЯ ДО УМОВ НАВЧАННЯ.

2.1 Емпіричні дослідження по виявленню соціально-психологічних проблем студентів-першокурсників покоління 2020-х років

У листопаді 2021 року було проведено анкетування студентів Національного авіаційного університету. В ньому взяли участь студенти трьох факультетів:

- факультету архітектури, будівництва та дизайну;
- факультету економіки та бізнес-адміністрування;
- факультету лінгвістики та соціальних комунікацій.

Анкетування проводилось анонімно через студентський чат соціальної мережі Телеграм. У ньому взяли участь 43 студента. 28,8% із них становили кияни, решту – іногородні, які проживають або в гуртожитках університету (57,1%), або ж в орендованих квартирах (14,3%). Вік анкетованих – від 16 до 19 років, але переважну більшість складала 17–18-річні. Гендерним співвідношенням учасників анкетування вирішено було знехтувати, оскільки цей чинник є не надто значущим для характеристики сучасного студентства загалом.

З урахуванням соціально-психологічної проблематики студентської молоді I–II курсів для збору статистичного матеріалу нами було складено чотири анкети. Перші три належать до провідних проблемних показників нашого контингенту: навчання, побут,

здоров'я, соціальне самопочуття. Четверта стосується культурно-освітньої та потребової сфер.

Мета анкетування полягає, по-перше, в окресленні картини соціально-психологічної дійсності, що обумовлює появу проблем у житті студентів початкових курсів; по-друге, визначити ті форми та способи надання підтримки студентам у період їх пристосування до умов навчання у ЗВО, які враховують культурно-освітні особливості і переваги юного покоління та є для них найбільш прийнятними й ефективними.

Перша анкета «Навчальна галузь»

Задачі анкети:

- визначити ступінь умотивованості студентів, їх усвідомленості у виборі майбутньої спеціальності;
- виявити сприйняття студентами нових для них умов навчання у ЗВО (регламент академічних занять, характер контролю за відвідуваністю та успішністю, велика питома вага самостійної роботи та ін.);
- встановити, які сторони навчальної діяльності видаються студентам найскладнішими;
- з'ясувати, чи стикаються студенти з дефіцитом часу.

Друга анкета «Побут і здоров'я»

Запитання запропоновані з метою з'ясувати фізичне самопочуття студентів у перші місяці навчання у ЗВО:

- чи сталося погіршення фізичного самопочуття; якщо так, то що спричинилося до цього;
- чи існують проблеми з харчуванням;
- наскільки задовільним є фінансове становище студентів;

- чи задоволені іногородні студенти побутовими умовами гуртожитків.

Третя анкета «Соціальне самопочуття студентів 1-2 курсів»

Задачі анкети – отримати уявлення про таке:

- наскільки очікування першокурсників (та й другокурсників, оскільки вони лише у III семестрі повноцінно опинились у традиційній академічній обстановці) збігаються з реальністю;
- як оцінюють студенти особливості вишівських дисциплінарних вимог та ступінь контролю порівняно зі шкільними;
- яким є моральний стан студентів (наскільки комфортно вони почувуються в стінах ЗВО, які фактори викликають у них найбільшу напругу чи тривожність, негативні настрої);
- як оцінюють студенти рівень своєї особистої свободи.

Четверта анкета «Дозвілля та вподобання»

Своїм змістом і метою четверта анкета дещо відрізняється від попередніх і становить особливий інтерес для нашої роботи. Адже перші три анкети мають певною мірою уточнюючий характер, оскільки питання навчання, здоров'я, побуту, матеріального стану та соціального самопочуття досить широко відображені в дослідницькій літературі. Тож для нас важливо лише з'ясувати, які нові акценти могли з'явитись у цих сферах життєдіяльності у студентів новітньої генерації. А ось питання, запропоновані в четвертій анкеті, раніше докладно не розглядались, а лише побіжно порушувалися в окремих роботах. А саме:

- які форми соціальної та педагогічної роботи сприймаються теперішніми студентами I–II курсів, а які відкидаються ними;

- наскільки вони сприйнятливі до традиційних підходів і прийомів, які вже давно склалися у вишівській педагогічній практиці;
- що слід прибрати з арсеналу навчально-педагогічної та соціальної практики роботи зі студентами молодших курсів, а що, навпаки, може бути перспективним та дієвим;
- як урахування культурно-пізнавального формату, властивого новому поколінню студентів, може допомогти у виборі оптимальних форм та способів надання їм соціально-психологічної підтримки.

Анкети **«Навчальна сфера»** та **«Соціальне самопочуття»** містять по 6 запитань, анкета **«Здоров'я та побут»** містить 7 запитань, анкета **«Дозвілля та вподобання»** більш розлога та містить 11 запитань. Загалом питань було 30 (Додаток А).

Аналіз відповідей на анкетування показав такі результати. Щодо навчання студенти-першокурсники продемонстрували недостатньо високий рівень умотивованості. Тільки 32,1% респондентів вступили до вишу тому, що люблять навчатися і їм це цікаво, тобто тільки для третини студентів освіта залишається безумовною цінністю. Водночас для решти освіта є або засобом для отримання диплома та успішного працевлаштування в майбутньому (42,9%), або взагалі не представляє особистого інтересу (25% студентів вступили до вишу з огляду на побажання батьків або тому, що ще не змогли визначитися зі своїми планами на майбутнє, вирішивши "продовжувати дитинство").

Відповіді студентів-першокурсників на запитання про причини вибору саме того факультету, на якому вони опинилися, підтверджують слабку їх умотивованість та несаможиттєвість. Тільки 23,8% вступили до вишу, щоб отримати спеціальність, що сподобалася (тобто цікаву й перспективну). Натомість 52,4% керувалися порадами знайомих, друзів та вчителів, 9,5% виконували бажання батьків або ж за результатами

зовнішнього незалежного тестування не мали інших, цікавіших варіантів.

Своє самопочуття в нових умовах навчання у вищій школі більшість студентів оцінюють позитивно. Більше половини з них (52,4%) не відчули будь-яких критично значущих відмінностей вишівської системи навчання від шкільної, хоч і відзначають очевидні особливості організації навчального процесу в університеті порівняно зі школою. 4,7% першокурсників взагалі не помітили будь-якої різниці. Але все-таки значна частина їх (42,9%) відповіла, що існує принципова різниця між вищою і середньою школою.

Найбільші відмінності, на думку студентів-першокурсників, такі: тривалість занять, їх формат та особливості вишівської системи контролю відвідуваності. Розклад, обсяг навчальної інформації, рівень вимог викладачів, їхнє ставлення до студентів не ввійшли до трійки принципових відмінностей.

Відповіді на наступне запитання про основні труднощі у навчанні виявили ті аспекти, які студенти просто не відчули як відмінні риси вишівської системи освіти. А саме: головною складністю для понад третини студентів (33,3%) став значний обсяг самостійної роботи. На другій позиції в списку труднощів опинилося конспектування лекцій (19%), далі – публічні виступи на семінарах (14,3%), робота з підручниками та першоджерелами (9,5%), рівень вимог викладачів (9,5%). За цього тривалість лекцій видається важким випробуванням лише незначній кількості студентів.

66% першокурсників, за результатами тестування, в основному встигають виконувати всі академічні обов'язки, але відчувають дефіцит часу та не мають можливості повноцінно відпочивати й розважатися. 14,3% студентів відчувають брак часу дуже гостро і скаржаться, що

нічого не встигають. І лише 19% респондентів відповіли, що почуваються цілком комфортно, встигають у навчанні та мають вільний час для відпочинку й розваг.

Отже, за результатами аналізу анкети «Навчальна сфера» можна побачити, що студент-першокурсник зразка 2021 року переважно не відрізняється від своїх попередників. Він так само далеко не завжди має високу мотивацію, тому що його вибір вишу найчастіше випадковий, й освіта становить для нього найчастіше інструментальну цінність. Він не завжди здатний об'єктивно оцінювати нову обстановку та своє соціально-психологічне самопочуття. Проте в умовах вишу сьогоденній першокурсник почувається впевненіше за своїх попередників, хоч і потерпає від неминучих у період навчання проблем, насамперед через відсутність необхідних навчальних навичок у конспектуванні лекцій, самостійній підготовці до занять, публічних виступах, а також через дефіцит часу. (Рис. 2.1-2.7)

Ви живете

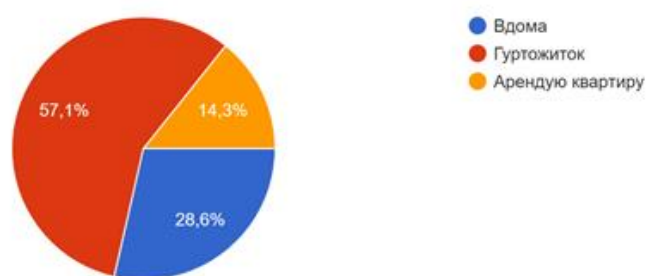

Рис. 2.1 «Навчальна сфера»

Чому ви вирішили навчатись у ЗВО

Рис. 2.2 «Навчальна сфера»

Чому ви обрали саме цей ЗВО?

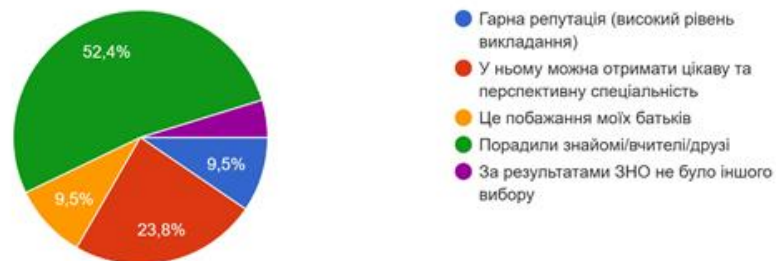

Рис. 2.3 «Навчальна сфера»

Наскільки значні (за вашими відчуттями) відмінності між шкільним навчанням та навчанням у ВНЗ?

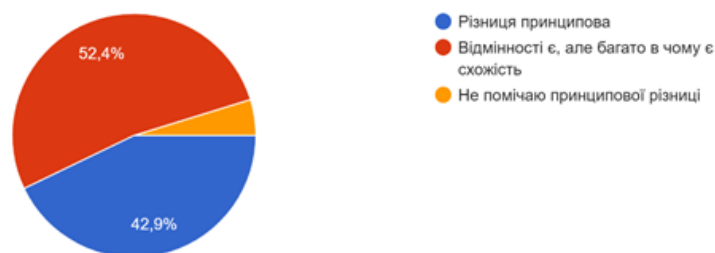

Рис. 2.4 «Навчальна сфера»

У чому полягають, на вашу думку, основні принципові відмінності у шкільному та вузівському навчанні? (Позначте три позиції за рівнем актуальності)

Рис. 2.5 «Навчальна сфера»

Що створює труднощі у навчанні?

Рис. 2.6 «Навчальна сфера»

Чи відчуваєте ви зараз дефіцит часу?

Рис. 2.7 «Навчальна сфера»

Результати другої анкети показали, що фізичне самопочуття першокурсників із початком занять погіршилося. Тільки 1/5 студентів не скаржаться на своє здоров'я і почувають себе, як і раніше, добре. Решта студентів відзначають більший ступінь втоми, ніж до початку семестру (31,6%), або навіть постійну втому (42,1%). Дехто з опитуваних відповів, що став частіше хворіти (5,2%).

Основними причинами втоми, за визнанням студентів, є не тривалі навчальні заняття в аудиторіях, а насамперед великий обсяг самостійної підготовки та неувага до свого здоров'я (63,2%); тривала дорога до університету (21,1%), ранній початок занять (15,8%).

З харчуванням першокурсники теж мають серйозні проблеми. 57,9% респондентів нерідко не можуть своєчасно нормально поїсти. Це характерно для мешканців гуртожитків та орендованих квартир. Студенти-кияни, природно, більш благополучні щодо цього. Самі першокурсники самокритично оцінюють складнощі з харчуванням, називаючи головною їх причиною власну неорганізованість (33,3%) та невміння готувати (6,7%). Однак більшість (60%) незадоволені системою університетського громадського харчування, вважаючи її недостатньо розгалуженою. Буфетів, кафе та їдалень занадто мало для студентського контингенту. У перервах між лекціями утворюються великі черги, і багато хто не встигає навіть нашвидкуруч перекусити. Цікаво, що ціни в закладах громадського харчування університету студентам не видаються занадто високими.

Загалом першокурсники ще не відчувають серйозних фінансових труднощів, хоча тільки 1/5 з них має достатньо коштів на купівлю всього необхідного. Більшість студентів (68,4%) хоч і не потребують більше коштів, та все ж змушені заощаджувати на розвагах. І лише 10,5% постійно відчувають серйозну нестачу грошей. Причини

матеріальних проблем, названі першокурсниками, можна розташувати за спадною в такому порядку:

- дорожнеча продуктів харчування;
- невелика стипендія;
- відсутність стипендії;
- власне не вміння планувати свій бюджет;
- недостатня допомога батьків.

За результатами другого розділу анкети можна зрозуміти, що першокурсники фізично досить важко пристосовуються до умов перебування у стінах вишу, як це зазвичай буває з усіма студентами на початку навчання. Щодо фінансового становища, то воно оцінюється студентами як досить задовільне. А ось причина матеріальних труднощів, названа четвертою (невміння планувати бюджет), насправді швидше за все є набагато реальнішою, ніж дорожнеча продуктів харчування, хоч і не усвідомлюється такою. (Рис. 2.8-2.14)

У чому ви бачите причину поганого здоров'я?

Рис. 2.8 «Здоров'я та побут»

Як ви почуваетесь зараз?

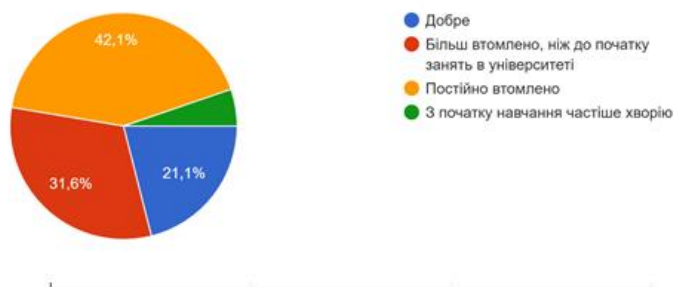

Рис. 2.9 «Здоров'я та побут»

Чи є у вас проблеми із харчуванням?

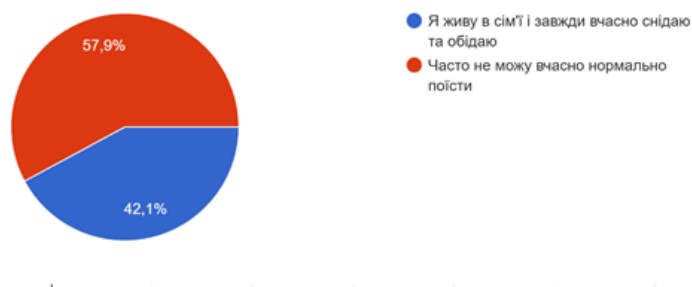

Рис. 2.10 «Здоров'я та побут»

Чому у вас виникли проблеми з режимом харчування?

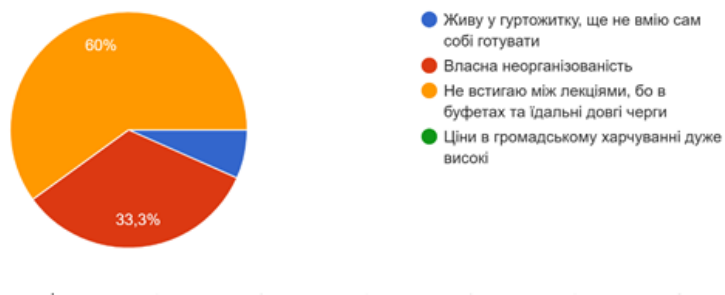

Рис. 2.11 «Здоров'я та побут»

Чи відчуваєте брак фінансів?

Рис. 2.12 «Здоров'я та побут»

У чому ви бачите причину своїх фінансових труднощів?

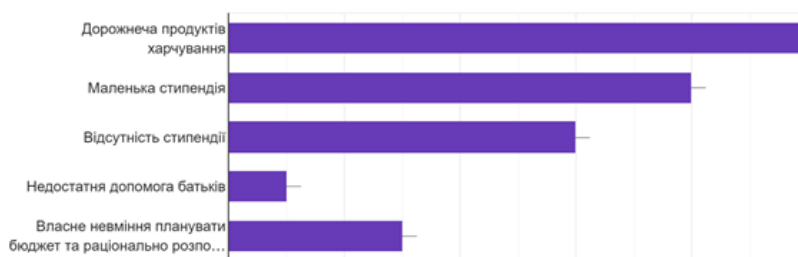

Рис. 2.13 «Здоров'я та побут»

Соціальне самопочуття першокурсників зазвичай викликає занепокоєння освітян. Його дослідження давали підстави вважати, що початок навчання у вищому навчальному закладі спричиняється до соціального стресу і навіть фрустрації в молодих людей через розбіжність їхніх очікувань щодо цікавого та захопливого студентського життя з реальними труднощами та монотонністю навчального процесу.

Результати аналізу анкети «Соціальне самопочуття» показали, що життя студентів-першокурсників 2021 року не таке вже й

драматичне. Відповіді респондентів на запитання, чи виправдалися їхні очікування, здебільшого позитивні: 75% першокурсників не відчують жодного розчарування, для 40% з них нові умови здалися навіть легшими, ніж вони передбачали. Тільки 25% опитуваних дали протилежну відповідь: студентське життя нелегке і не таке цікаве, як їм це уявлялося.

Переважає більшість першокурсників (80%) не відчують незручностей через дисциплінарні вимоги в університеті, вважаючи їх розумними й необхідними. Серед них навіть виділяється група студентів (15%), які вважають, що у ЗВО настільки більше свободи порівняно зі школою, що це розхолоджує, і бажано було би посилити контроль за навчальною дисципліною. Усього 5% першокурсників відповіли, що контроль надмірно суворий.

Проте лише чверть студентів почуваються в стінах університету цілковито комфортно. Більше половини (55%) таки відчують деяку напругу, а кожен п'ятий першокурсник відповів, що в університеті йому поки що незатишно й тривожно.

Соціальне самопочуття визначається тими станами, що їх переживають студенти в процесі звикання та пристосування до нових для них умов. Судячи з результатів анкетування, ці стани більшою мірою позитивні. Лідирують такі відповіді:

- у мене в групі з'явилися нові друзі;
- я впевнений, що впораюся з навчанням;
- мені подобаються викладачі, вони викликають у мене довіру.

За цього страх перед адміністрацією, почуття самотності та невпевненості в успіху першокурсники відчують набагато рідше.

В одному студенти виявилися майже одностайними. Тільки 13,3% іногородніх студентів сумують за сім'єю та рідним домом, а 86,7% раді звільненню з-під батьківської опіки. Понад те, 80% першокурсників-киян зізналися, що теж хотіли би жити окремо від батьків, аби уникнути їхнього контролю.

Отже, можна припустити, що соціальне самопочуття сучасних першокурсників не надто гостра проблема. Можливо, нині молодим людям стало легше входити в новий соціум, вони швидше й легше віддаляються від сім'ї, не переживають стресу з цього приводу, і навіть навпаки – раніше починають прагнути самостійності, ніж їхні ровесники з нульових та десятих років цього століття. Та все ж у досить великої частини першокурсників – приблизно у чверті – соціальне самопочуття таки неблагополучне, і це має стати предметом особливої уваги з боку адміністрації та всього вишівського колективу. (Рис. 2.14 – 2.19)

Чи збіглися ваші очікування щодо студентського життя з реальністю?

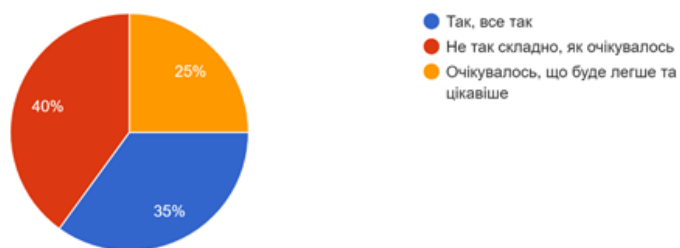

Рис. 2.14 «Соціальне самопочуття»

Як ви оцінюєте дисциплінарні вимоги до університету та ступінь контролю

Рис. 2.15 «Соціальне самопочуття»

Як ви оцінюєте свій моральний стан в університеті?

Рис. 2.16 «Соціальне самопочуття»

Які стани ви переживаєте?

Рис. 2.17 «Соціальне самопочуття»

Питання для тих, хто живе у гуртожитку/орендує квартиру. Як ви оцінюєте самостійне життя?

Рис. 2.18 «Соціальне самопочуття»

Питання для тих, хто живе вдома із сім'єю. Які ваші настрої?

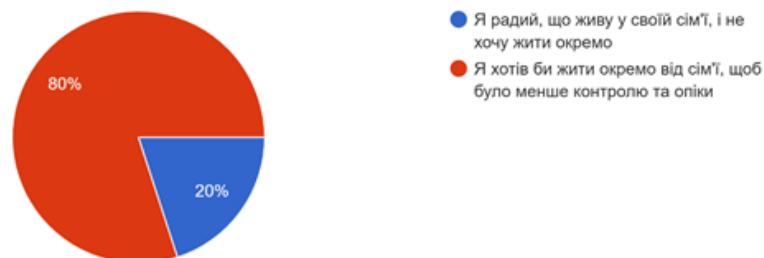

Рис. 2.19 «Соціальне самопочуття»

Відповіді студентів на питання четвертої анкети виявили, що повсякденне дозвілля сьогоденного першокурсника можна назвати характерним для сучасного студентства. Лідирують три форми проведення вільного часу:

- прогулянки та спілкування з товаришами;
- прослуховування музики;
- перегляд інтернет-програм.

Судячи з відповідей, студенти приділяють удвічі більше часу читанню книг, ніж заняттям спортом. Телебачення малопопулярне, перегляд телепередач посідає останнє місце в переліку форм дозвілля.

Щодо читання книг виникають сумніви, тому що у відповідях на інші запитання анкети цей вид дозвілля не фігурує. Можливо, студенти вказали читання книг просто через суспільний стереотип «Це добре і правильно». Можливо, студенти читають онлайн. Принаймні йдеться не про паперові книги. Бібліотеки жодного разу не були названі місцем пошуку інформації. Преса також не користується увагою студентства. Лише третина першокурсників назвали друкований текст зручним для них джерелом отримання нової інформації. Більшість (61,1%) віддає перевагу відео. Любителів аудіоінформації виявилося зовсім мало, менш ніж 6%. Основним джерелом інформації залишається Інтернет (83,3%), на другому місці – спілкування (16,7%).

З-поміж різних форм позааудиторного студентського життя найбільш привабливою для першокурсників є художня самодіяльність (38,9%), однаково цікаві дискусійний клуб для відпочинку, зустрічей та обговорення актуальних проблем студентського життя (22,2%) і спортивні секції (теж 22,2%). За клуби за інтересами висловилися лише 11,1% респондентів, за наукове студентське товариство – 5,6%. За цього такі форми організованого дозвілля, як екскурсії, колективні

відвідування музеїв та театрів разом із кураторами академічних груп були проігноровані.

Анкетування показало, що студенти цінують свій особистий вільний час і не поспішають витратити його навіть на те, що їм насправді необхідно. Наприклад, практично всі респонденти вказали, що вони потребують насамперед психологічної підтримки, проте проходити групові тренінги в позааудиторний час згодні лише 5–6%. У навчанні багатьом студентам також потрібна допомога, але отримувати її вони хотіли би переважно в рамках аудиторних годин у вигляді навчальних практикумів та консультацій (77,8%).

Незважаючи на те, що першокурсники, на перший погляд, намагаються дистанціюватися від світу дорослих, вони зовсім не уникають спілкування з педагогами. Навпаки, більшість (72,2%) вважає за краще отримувати психологічну допомогу та підтримку в особистих розмовах з викладачами або на індивідуальних консультаціях у психолога. Такі начебто просунуті форми психологічної підтримки, як сайт та телефон довіри, беззаперечно відкинуті – ймовірно, через відсутність безпосереднього особистого контакту.

Як показало анкетування, першокурсники мають великий запас ентузіазму щодо студентського самоврядування. Ніхто не назвав його непотрібним. Практично всі студенти висловлюють своє схвалення та вважають студентське управління необхідним для вирішення низки організаційних питань внутрішньовишівського життя (72,2%) та у сфері студентського дозвілля (16,7%).

Волонтерство як форма самоорганізації студентів оцінено в анкетах позитивно всіма учасниками. На думку першокурсників, воно необхідне насамперед у навчальній сфері (83,3%). За волонтерство у побуті висловилося набагато менше респондентів. Студенти не

відмовились би від безкорисливої допомоги товаришів (61%) і готові їм її подавати за необхідності (39%). (Рис. 2.20 – 2.29)

Як ви волієте проводити вільний час? (Пронумеруйте за ступенем переваги)

Рис. 2.20 «Дозвілля та вподобання»

У якій формі вам звичніше та зручніше отримувати потрібну інформацію?

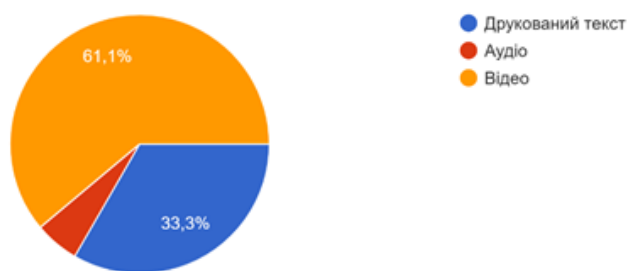

Рис. 2.21 «Дозвілля та вподобання»

Які джерела інформації ви найчастіше використовуєте?

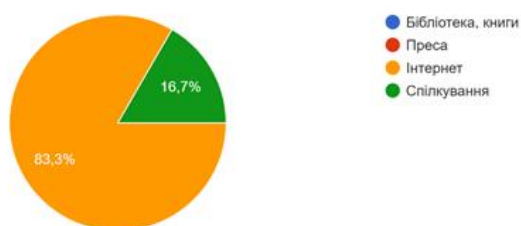

Рис. 2.22 «Дозвілля та вподобання»

Якої підтримки ви потребуєте?

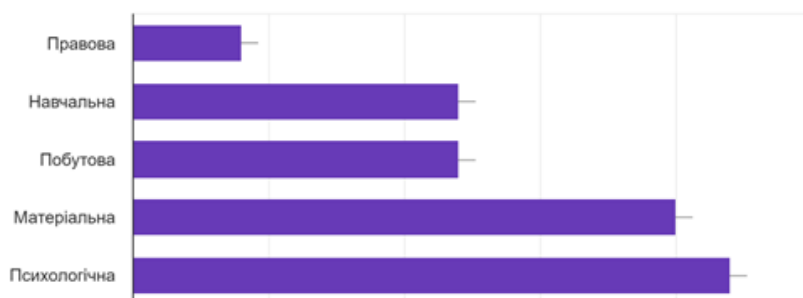

Рис. 2.23 «Дозвілля та вподобання»

В якій формі ви волієте отримувати допомогу в навчанні?

Рис. 2.24 «Дозвілля та вподобання»

У якій формі вам краще отримувати психологічну підтримку?

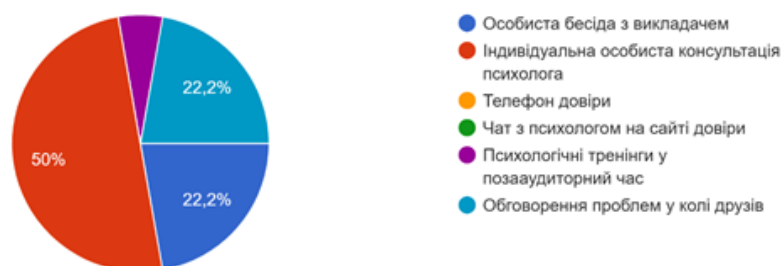

Рис. 2.25 «Дозвілля та вподобання»

Яким формам організації позааудиторного студентського життя ви віддали б перевагу?

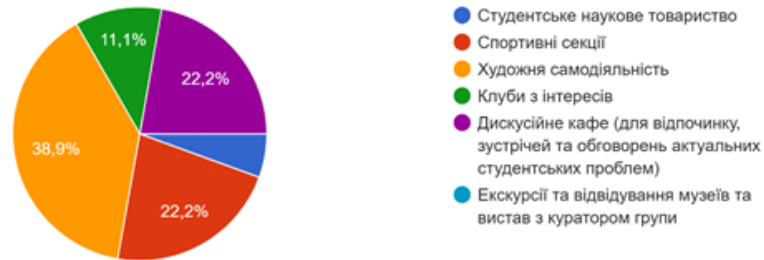

Рис. 2.26 «Дозвілля та вподобання»

Як ви ставитеся до волонтерства у житті університету?

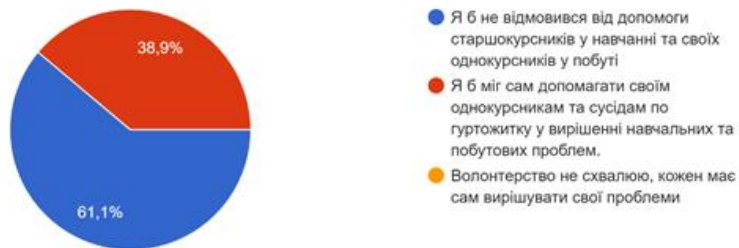

Рис. 2.27 «Дозвілля та вподобання»

У якій сфері найбільше необхідне волонтерство?

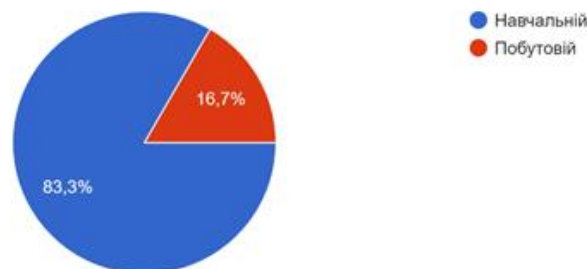

Рис. 2.28 «Дозвілля та вподобання»

Як ви ставитеся до студентського самоврядування?

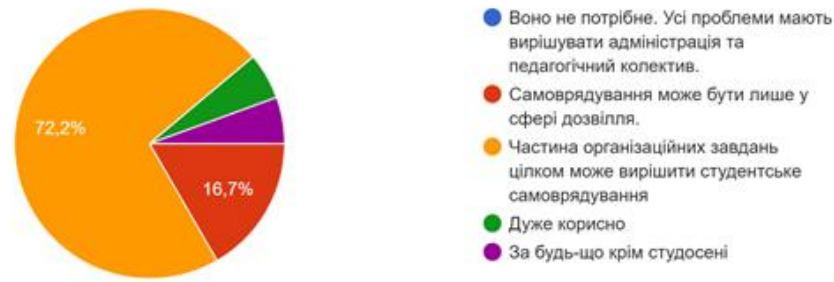

Рис. 2.29 «Дозвілля та вподобання»

Якщо порівняти дані нашого анкетування з тією картиною життєдіяльності студентської молоді, яка описана в дослідженнях останніх двох десятиліть, то можна побачити, що сьгоднішні першокурсники мають ті самі «родові» риси, що й їхні побратими з попередніх студентських поколінь. Вони так само далеко не завжди самостійні у виборі вишу, великою мірою мають низький рівень навчальної мотивації, здебільшого їхні мотиви є прагматичними. Стосовно освіти проглядається характерна для студентства останніх десятиліть трансформація ціннісної системи. Основними проблемними показниками студентського життя, як і раніше, залишаються навчальна сфера та здоров'я. Культурно-пізнавальний обрій студентів не змінився. Вони мало читають і мало займаються спортом, не цікавляться класичною культурою, зате мають високорозвинену культуру в інформаційно-цифровій сфері. Більшість свого вільного часу сьгоднішні студенти, як і їх попередники, проводять у сфері ненаправленої соціалізації (спілкування з ровесниками). Студенти-першокурсники 2021 року так само суперечливі у своїх деклараціях та оцінках: наприклад, називають читання в числі популярних занять, а водночас виявляють байдужість до книг та мають труднощі у

сприйнятті друкованого тексту. Прагнення до звільнення від опіки дорослих парадоксально поєднується в них із потребою в такій опіці.

Загалом соціальний портрет першокурсника 2021 року за багатьма показниками залишається незмінним.

Проте привертають увагу й примітні відмінності. Сьогоднішні першокурсники більш стійкі до соціального стресу (принаймні як вони самі це відчують). Опинившись у нових для них умовах вишівського середовища, вони найчастіше оцінюють свій соціально-психологічний стан позитивно, зазначають, що набагато рідше відчують дискомфорт. Першокурсники легко переживають відрив від сім'ї, їх менше турбують матеріальні проблеми. Вони налаштовані менш споживчо до адміністрації університету, впевнені, що через органи студентського самоврядування самі зможуть виконувати значну частину організаційної роботи у ЗВО. Вони демонструють активнішу громадську позицію: не лише високо оцінюють різні форми студентської самоорганізації, а й самі готові включитися в громадське життя вишу та безкорисливо допомагати товаришам у вирішенні навчальних і побутових проблем. Особливо цікаво те, що паралельно з прагненням вийти з-під контролю сім'ї першокурсники не уникають спілкування зі світом дорослих і навіть потребують його, віддаючи перевагу живому контакту з викладачами та педагогами перед опосередкованими способами спілкування. Урахування цих позитивних тенденцій та їх підтримка в роботі зі студентами можуть стати дієвими засобами швидкої й успішної адаптації та соціалізації студентів-першокурсників.

2.2 Сучасна законодавча база і структура системи соціального захисту і підтримки студентів, яка діє в Україні

Соціальний захист та підтримку студентської молоді, що діє у вузах України, можна описати як чотирьохрівневу систему:

I рівень – державне соціальне забезпечення;

II рівень – адміністративна соціально-психологічна підтримка студентів адміністрацією закладів вищої освіти;

III рівень – зусилля науково-педагогічних колективів вишів;

IV рівень – самоорганізація студентів.

Розглянемо практику соціальної та психологічної підтримки учнів закладів вищої освіти докладніше.

Державний рівень. В Україні студентська молодь має право на соціальне забезпечення та підтримку держави. Це право регулюється відповідними законодавчими актами, основними з яких є Закон України «Про вищу освіту» [1], Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [2], Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1045 «Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти» [4], Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1047 «Про розміри стипендій у державних та комунальних закладах освіти, наукових установах» [5], Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 р. № 52 «Про внесення змін до Постанов Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1045 і № 1047» [3]. Відповідно до цих державних правових актів для студентів закладів вищої освіти України денної форми навчання запроваджено 3 типи стипендій: академічні, соціальні та іменні. Академічні стипендії призначаються студентам, які мають високий навчальний рейтинг. Призначення соціальної стипендії залежить від успішності. Вона

надається окремим категоріям студентів, які потребують особливої соціальної підтримки (сироти, інваліди та ін.). Іменні стипендії призначені для особливо обдарованих та успішних студентів, які показали найвищі результати в навчальній та науково-дослідній діяльності. Існує кілька стипендій такого типу: Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та імені Ігоря Курчатова.

Розміри стипендій та види пільг для студентської молоді регулярно переглядаються Урядом України в бік підвищення. Так, з 1 липня 2021 року підвищено всі соціальні виплати студентам денної форми навчання, у т. ч. стипендій. Її розмір становить нині 3000–3800 гривень. До того ж студенти-контрактники мають право на податкову знижку у розмірі 18% вартості навчання. Окрім стипендій в Україні існують різні форми соціальної допомоги студентам із категорії дітей-сиріт. Малозабезпечені також можуть отримати матеріальну допомогу від студентської профспілки.

Студенти закладів вищої освіти України мають право на забезпечення житлом у гуртожитках. За останніми даними МОН, показник забезпеченості іногородніх студентів місцями в гуртожитках дуже високий – 87,4%. Окремі категорії студентів (сироти, інваліди та ін.) мають право на безкоштовне чи пільгове проживання у гуртожитках.

Студентам в Україні надається безкоштовне медичне обслуговування у спеціальних студентських поліклініках, вишівських медичних центрах або у приватних медичних закладах на основі укладених із ними договорів.

Також студенти мають право на безкоштовні підручники з фондів вишівських бібліотек. У закладах вищої освіти усім студентам надається безкоштовний Інтернет.

Важливо, що всі студенти денної форми навчання мають право на 50% пільгу на проїзд у громадському транспорті.

Як бачимо, з боку держави студентська молодь здебільшого забезпечена необхідним соціальним захистом, хоча, якщо судити за результатами опитувань, студенти не вважають її достатньою. Однак це питання перебуває за межами нашої компетенції.

Адміністративний рівень. Якщо ми звернемося до Закону України «Про вищу освіту», то виявиться, що у статті 33, яка регламентує структуру закладу вищої освіти, немає згадки про спеціальний підрозділ для роботи зі студентами. Обов'язковими підрозділами вишу є лише факультети, кафедри та бібліотеки. У переліку підрозділів, які можуть бути у вищому навчальному закладі, також не названо відділу роботи зі студентами. До нього можна віднести лише пункт 5 статті 33 – «інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законом». Таким чином, наявність різних підрозділів, які здійснюють педагогічну роботу зі студентами та забезпечують їх соціальну підтримку, визначається статутом вишу. Ми розглянули, як вирішується це питання на прикладі кількох провідних закладів вищої освіти Києва:

- Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Національного медичного університету імені О.О. Богомольця;
- Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
- Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;
- Національного університету «Києво-Могилянська академія»;
- Національного авіаційного університету.

До адміністративно-навчальної структури кожного вищезгаданого вишу входять спеціальні підрозділи по роботі зі студентами, що підтверджує важливість та необхідність цього напрямку у діяльності закладу вищої освіти. Свобода вишу самому визначати регламент роботи цих підрозділів проявляється вже в розмаїтті відповідних назв: департамент навчально-виховної роботи (КПІ), сектор роботи зі студентами (КНЕУ), деканат роботи зі студентами (Києво-Могилянська академія), відділ роботи зі студентами (НАУ). Ці підрозділи мають свою внутрішню структуру відповідно до різних аспектів роботи. У КНУ імені Шевченка та в медичному університеті діють навіть по кілька відділів за різними напрямками роботи зі студентами: відділ організаційно-педагогічної роботи та довшівської підготовки, відділ наукової роботи студентів, студентське наукове товариство (медичний університет); молодіжний центр культурно-естетичного виховання, психологічна служба університету, наукове товариство студентів та аспірантів. Судячи з офіційної інформації на сайтах вишів, всі ці підрозділи багатофункціональні, їх співробітники мають багато обов'язків: йдеться про проведення великої педагогічної, організаційної та координаційної роботи; всебічне забезпечення психологічної та соціальної підтримки студентів – від призначення стипендій, поселення в гуртожитку до організації довшівля. Форми роботи зі студентами вказуються різноманітні: як традиційні (гуртки, олімпіади, художня самодіяльність, наукове студентське суспільство тощо), так і за сучасними технологіями: чат-боти, тренінги, вебінари, консультаційні сайти, психологічна підтримка онлайн та ін. Безумовно, кожен виш має свій чималий досвід роботи зі студентами, який заслуговує на уважне вивчення та засвоєння колегами. Однак привертає увагу той факт, що кадровий склад вишівських підрозділів для роботи зі студентами дуже нечисленний, буквально по 4–6

співробітників, частина з яких мають ще й педагогічне навантаження як викладачі кафедр.

Такий нечисленний штат співробітників має охоплювати величезний студентський контингент. Наприклад, у Київському національному університеті імені Шевченка 13 факультетів та 8 інститутів, у КПІ та НАУ – по 16 факультетів і т. д. У переліку численних функціональних обов'язків співробітників підрозділів для роботи зі студентами чималу частку часу має займати трудомістка робота зі складання різних планів, звітів, аналітичних довідок та іншої документації. Відтак на практичну діяльність у співробітників залишається не так багато часу та сил.

Слід визнати, що, виконуючи велику роботу із соціального забезпечення студентів (стипендії, проживання у гуртожитку та ін.), підрозділи для роботи зі студентами у закладах вищої освіти через зайнятість працівників не в змозі належним чином надавати студентам психологічну підтримку в той період, коли вони її найбільше потребують, – в перші семестри навчання.

Рівень кафедр. Традиційно у закладах вищої освіти України значна частка виховної та організаційної роботи зі студентами покладається на викладацький колектив через інститут кураторства. Кураторство як особлива форма роботи зі студентами не має в Україні законодавчого закріплення. Воно залишається внутрішньою справою кожного ЗВО та регулюється його статутом або положеннями вченої ради. Кожен виш вирішує це питання по-своєму. Внутрішні вишівські документи визначають поле діяльності куратора академічної групи, його обов'язки та форми роботи зі студентами. Судячи з внутрішніх документів українських вишів, доступних в інтернеті, саме на викладачів-кураторів академічних груп покладається лівова частка виховної роботи та психологічної підтримки студентів, забезпечення їх

успішної соціалізації. Перелік обов'язків куратора іноді перевищує список функціональних обов'язків штатних співробітників відділу роботи зі студентами. Ідеальний куратор повинен: відстежувати успішність студентів, діагностувати їхнє соціальне та психологічне самопочуття, подавати їм допомогу у вирішенні навчальних, матеріально-побутових та психологічних проблем, контролювати їх житлові умови в гуртожитку, проводити різні навчально-виховні заходи, бути в постійному контакті з іншими навчально-виховними підрозділами вишу та з батьками студентів та багато іншого. В одному з вишівських положень про кураторство сформульовано «надзавдання» викладача-куратора: він покликаний компенсувати недоліки шкільної освіти та виховання. А крім того, також мусить регулярно писати плани кураторської роботи і надавати звіти.

Заради справедливості зазначимо, що в «Пам'ятці першокурснику» Національного авіаційного університету завдання куратора академічної групи визначено більш реалістично: ознайомити першокурсників з особливостями навчального процесу в університеті, допомогти в плануванні та підготовці до занять та різних контрольних робіт та за необхідності організувати додаткові заняття.

Рівень студентського самоврядування. На відміну від кураторства студентське самоврядування має законодавчу основу – стаття 40 Закону України «Про вищу освіту», підтверджена спеціальним листом Міністерства освіти і науки України № 1/9–427 від 08.09.2015 р. Ці документи затверджують студентське самоврядування як одну із складових автономії ЗВО, а також вказують на обов'язковість функціонування його органів. Студентське самоврядування дає студентам право та можливості вирішувати питання навчання, побуту, захищати свої права, представляти свої інтереси та навіть брати участь в управлінні вищим навчальним закладом. Органи студентського

самоврядування обираються шляхом прямого та таємного голосування. Вони повинні діяти в рамках статуту ЗВО та керуватися положенням про студентське самоврядування. У правових документах визначено форми студентського самоврядування. Це може бути студентський парламент, студентський сенат, студентський деканат/ректорат, студентська рада, старостат. До структури цих органів мають входити представницький, виконавчий та контрольно-ревізійний органи, які обираються строком на 1 рік. Головою найвищого органу студентського самоврядування може бути лише студент. Голова та його заступник можуть бути обрані на термін трохи більше 2-х років. Стаття 40 закону "Про вищу освіту" визначає межі студентського самоврядування. Практично це участь у всіх сферах діяльності вишу: навчальній, науковій, культурній, спортивно-оздоровчій і навіть фінансовій (призначення стипендій). Органи студентського самоврядування здійснюють захист прав студентів та представляють їх інтереси. Керівництво вишу має враховувати згоду органів студентського самоврядування на різні адміністративні рішення. Вчена рада закладу вищої освіти має надати не менш ніж 10% місць виборним представникам від студентства.

Адміністрація вишу, згідно із законом, не має права втручатися у діяльність органів студентського самоврядування і зобов'язана забезпечити всі необхідні для їх функціонування умови. І, нарешті, студентське самоврядування має право на фінансування у розмірі 0,5% від бюджету вишу.

Отже, студентське самоврядування задумане не як факультативне доповнення до роботи ЗВО, а як значуща її складова, дієвий механізм соціалізації студентів, серйозна школа виховання у молоді управлінської, правової та суспільної культури.

Проте, як зазначається в Аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень «Студентське самоврядування як фактор оптимізації навчального процесу у вищій школі», на практиці, попри законодавчу базу, студентське самоврядування у вишах України є малоефективним. І причина полягає в недосконалості самого законодавства, яке допускає надмірне вторгнення студентського самоврядування у сферу інтересів вишівської адміністрації, яка найчастіше бачить у ньому не помічника і партнера, а скоріше прикру перешкоду. Найчастіше органи студентського самоврядування у закладах вищої освіти опиняються в цілковитій залежності від керівництва вишів. Інша причина низької ефективності – інертність самих студентів, які не бачать у самоврядуванні можливостей покращити своє становище та вирішити нагальні проблеми.

2.3 Оптимізації сучасної системи соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників з урахуванням їх культурних, пізнавальних та психологічних особливостей.

Наявна нині система підтримки студентів у закладах вищої освіти України, переважно соціально-педагогічна, є досить різнобічною та розгалуженою. Вона включає різноманітні форми роботи зі студентами і охоплює всі рівні діяльності вишу. Проте ця система не завжди ефективна, з одного боку, через її громіздкість, а з іншого боку, через недостатність фінансових та трудових ресурсів. В результаті робота з соціально-психологічної підтримки студентів, у тому числі першокурсників, часто грішить формальністю і проводиться спорадично. Для того щоби студенти в найскладніший для них час пристосування до нових умов життя не залишалися віч-на-віч зі своїми проблемами, з боку вишу потрібна безперервна, постійна робота з їх соціально-психологічного супроводу протягом перших двох, а можливо, і трьох семестрів.

Для забезпечення такого супроводу слід дещо оптимізувати існуючу вже систему підтримки студентів, зробити її більш структурованою та дієвою: включити до неї нові елементи, перерозподілити функції працівників вишу, зняти з них зайве громадське навантаження. За цього необхідно зберегти й розвивати найбільш потрібні, ефективні форми та напрямки роботи і скасувати застарілі, віджилі.

Розглянемо можливості оптимізації системи роботи зі студентами на прикладі Національного авіаційного університету. Відділ роботи зі студентами є структурним підрозділом університету. Він складається з двох секторів: організаційної роботи та психолого-педагогічної роботи. Поле діяльності цього відділу дуже широке – від стипендіальної комісії, комісії з профілактики правопорушень до керівництва художньою самодіяльністю та організації спортивних змагань. Серед обов'язків співробітників відділу (за штатним розкладом у ньому працює 5 осіб) є і надання психологічної допомоги студентам. Можна з упевненістю припустити, що через свою завантаженість співробітники не в змозі забезпечити цей напрямок роботи в необхідній мірі. При деканатах факультетів відділ має відповідальних за роботу зі студентами з числа професорсько-викладацького складу, але вони виконують свої обов'язки за сумісництвом зі своїми основними академічними та науковими заняттями.

Щоби ЗВО міг надавати студентам більш дієву підтримку у вирішенні їхніх соціальних та психологічних проблем, при деканатах необхідно заснувати відділи соціальної роботи зі студентами зі складом з двох штатних посад – соціальний фахівець-організатор і соціальний фахівець-психолог. Це допоможе значно розвантажити співробітників

ЗВО та налагодити роботу з постійного соціально-психологічного супроводу студентів, насамперед першокурсників.

Основні напрямки роботи соціального фахівця-організатора:

- аналіз успішності та навчальної дисципліни для визначення рейтингу студентів та подання відомостей до стипендіальної комісії університету;
- виявлення проблем студентів у навчанні та організація навчальних консультацій і додаткових занять для тих, хто має труднощі в освоєнні навчальної програми;
- контроль за проходженням студентами планових медичних оглядів, спостереження за їхнім фізичним самопочуттям з метою профілактики погіршення здоров'я, що часто трапляється в першому семестрі навчання;
- організація участі студентів факультету в різноманітних конкурсних програмах та заходах університетського, міського та всеукраїнського рівнів;
- подання допомоги студентам, які живуть у гуртожитках, у вирішенні їхніх житлових проблем;
- проведення культурно-пізнавальних та корпоративних заходів (2–3 на семестр);
- спілкування в разі потреби з батьками студентів.

У своїй роботі Соціальний педагог-організатор взаємодіє з іншими підрозділами університету та з органами студентського самоврядування. (Табл. 2.1)

Зміст роботи соціального фахівця-організатора

Табл. 2.1

Посада	Напрямки роботи	Мета	Взаємодія з підрозділами ЗВО
Соціальний фахівець-організатор	I. Аналіз успішності та навчальної дисципліни студентів.	I. 1. Визначення рейтингу студентів для подання відомостей до Стипендіальної комісії ЗВО. 2. Виявлення проблем у студентів із навчанням та дисципліною. 3. Організація навчальних консультацій та додаткових занять для студентів у разі виникнення труднощів у навчанні.	I. Загальний Відділ роботи зі студентами Навчальна частина факультету Кафедри факультету Студентська організація «Белл-Ланкастер»
	II. Контроль за проходженням планових медоглядів студентів. Спостереження за фізичним самопочуттям.	II. 1. Профілактика погіршення фізичного стану здоров'я студентів. 2. Сприяння отриманню необхідної медичної допомоги.	II. Медичний заклад вузу Кафедри фізичного виховання
	III. Організаційна робота з підготовки студентів до участі у загальновузівських, міських та всеукраїнських заходах (конкурсах, олімпіадах, спортивних змаганнях та ін.)	III. 1. Залучення студентів до суспільного життя вузу. 2. Сприяння успішній адаптації та соціалізації студентів	III. Загальний Відділ по роботі зі студентами Кафедри факультету Кафедра фізичного виховання Органи студентського самоврядування
	IV. Зв'язок із гуртожитками	IV. 1. Допомога у поселенні студентам у гуртожитку. 2. Профілактика проблемних ситуацій у студентів, які проживають у гуртожитках.	IV. Адміністрація студмістечка Комеданти гуртожитків

		3. Спостереження за житловими умовами у гуртожитках та сприяння у вирішенні побутових проблем. 4. Допомога студентам у реалізації програми «Домашній сніданок».	Органи студентського самоврядування
	V. Організація культурно-пізнавальних заходів (не менше 2-х на семестр)	V. 1. Культурний та інтелектуальний розвиток студентів. 2. Прищеплення студентам смаку до змістовного та розвиваючого дозвілля.	V. Органи студентського самоврядування
	VI. Зв'язок із батьками студентів	VI. 1. Спільне вирішення навчальних та дисциплінарних проблем студентів	

Основними напрямками роботи соціального фахівця-психолога мають бути ті, які виявляють реальну картину соціально-психологічного стану студентів, насамперед першокурсників, слугують профілактиці небажаних явищ, підтримують здоровий психологічний стан навчальної групи та кожного її члена.

До кола обов'язків соціального фахівця-психолога має входити:

1. Обов'язкове загальне психологічне тестування студентів-першокурсників на початку I семестру. Це необхідно для визначення психологічних і пізнавальних особливостей кожного студента. Тестування бажано проводити в аудиторії, в рамках навчального розкладу, спільно з одним із викладачів. На основі тестування соціальний фахівець-психолог складає психологічний паспорт навчальної групи з рекомендаціями для викладачів та розміщує його на сайтах кафедр. Паспорт допоможе викладачам орієнтуватися в роботі зі студентами: хто може бути лідером, хто аутсайдером; які особливості

сприйняття інформації в кожного студента, їх можливі реакції на ті чи інші методичні і педагогічні прийоми. За допомогою даних паспорта викладач може відбирати найоптимальніші форми подання навчального матеріалу, грамотно вибудовувати свої стосунки з групою.

2. Періодична діагностика соціально-психологічного здоров'я студентів. Як уже зазначалося вище, у перший період навчання у виші студенти нерідко відчують значний соціальний стрес через розбіжність очікувань із реальністю, труднощі звикання та пристосування до нової для них організації навчального процесу, а іногородні ще й додатково через відрив від сім'ї. Тому для всіх співробітників факультету важливим є контакт зі студентським середовищем у вигляді зворотного зв'язку. Однією з форм цього зв'язку має бути періодична діагностика соціально-психологічного самопочуття кожного студента, особливо першокурсника.

Діагностика, на відміну від стартового психологічного тестування, не вимагатиме аудиторного часу. Діагностичні тести можуть бути розміщені на веб-сайтах груп. Проходження тестів обов'язкове, як домашнє завдання: студенти виконують їх у заданий термін та відправляють на сайт чи на електронну пошту педагога-психолога. Діагностика повинна обов'язково проводитися періодично протягом хоч би перших двох семестрів, але ступінь періодичності вибирається така, що не викличе в студентів негативних реакцій. Періодичне діагностування соціально-психологічного стану студентів допоможе своєчасно виявити їхні проблеми, запропонувати їм психологічну допомогу, скласти прогноз для запобігання можливим ускладненням.

3. Робота з групами. До кола функцій педагога-психолога має входити моделювання соціальних взаємин у навчальній групі. Формами роботи з групою можуть бути різні тренінги та рольові ігри.

Якщо до навчальної програми кафедри вже включено психологічні тренінги та рольові ігри, то соціальний фахівець-психолог виступає як помічник викладача, якщо ні – як основний ведучий. Важливо, щоб на ці форми роботи були відведені години в навчальному розкладі. Тоді психологічна підтримка студентів стане органічною складовою загального навчально-педагогічного процесу, а не необов'язковим, факультативним елементом.

4. Індивідуальна робота зі студентами – один із найважливіших напрямків роботи соціального фахівця-психолога. Це своєрідна кінцева мета всіх його зусиль – подання конкретної допомоги та підтримки конкретному студенту з конкретними психологічними проблемами. Часто першокурсник не може розібратись у своєму соціально-психологічному самопочутті, адекватно оцінити свій стан. Діагностика як попередній етап допомагає виявити найфрустрованіших студентів. Соціальний фахівець-психолог не чекатиме на звернення студента, а сам запропонує індивідуальні консультації тим, хто їх насправді потребує.

Для результативної індивідуальної підтримки при загальновишівському відділі для роботи зі студентами повинен діяти Центр психологічної допомоги, в якому соціальні фахівці-психологи факультетів проводять у певний час індивідуальні консультації. Кожен студент, принаймні першокурсник, повинен мати право на декілька консультацій, наприклад, на дві в семестр. Таким чином можна визначити обсяг індивідуальної роботи соціального фахівця-психолога в академічному розкладі. Формула розрахунку така: наприклад, на першому курсі навчається 100 осіб, кількість годин для консультацій – 200; за семестр це складе 12 академічних годин на тиждень, або півтори-дві астрономічні години на день. Швидше за все, не всі студенти матимуть потребу в індивідуальних консультаціях і не

скористаються своїм правом на них. Вивільнені години соціальний фахівець-психолог може надати як додаткові студентам, які дійсно потребують психологічної допомоги. (Табл. 2.2)

Зміст роботи соціального фахівця-психолога

Табл. 2.2

Посада	Напрями роботи	Мета	Форми роботи	Взаємодія
Соціальний фахівець-психолог	I. Стартове загальне психологічне тестування студентів-першокурсників.	1. Визначення психологічних та пізнавальних особистостей кожного студента. 2. Створення психологічного паспорту навчальної групи із рекомендаціями для викладачів.	Тестування в аудиторії в межах навчального розкладу.	Педагогічний склад кафедри.
	II. Зворотній зв'язок.	1. Своєчасне виявлення проблем студентів. 2. Пропозиції психологічної допомоги. 3. Прогнозування будь-яких ускладнень з метою профілактики.	Періодична діагностика. Розміщення тестів на сайтах груп.	Адміністрація факультету, викладачі кафедр.
	III. Робота з групами.	Моделювання соціальних відношень в навчальній групі.	Тренінги і рольові ігри.	Викладачі кафедр.

	IV. Індивідуальна робота зі студентами	Надання індивідуальної психологічної допомоги.	Індивідуальні консультації.	Викладачі кафедр, студенти та їх родичі.
--	--	---	--------------------------------	---

На наш погляд, інститут кураторства, особливо у формі громадського навантаження, є архаїчним та обтяжливим додатком до основної навчальної та наукової роботи викладача. Він практично виправляє недоліки в роботі спеціальних підрозділів вишу. За цього кураторство відволікає сили викладацького складу від основного завдання – забезпечення високого рівня викладання.

Участь викладачів вишівських кафедр у поданні соціально-психологічної допомоги студентам-першокурсникам, на наш погляд, має відбуватися переважно в межах навчального процесу. Кураторство як додаткове організаційно-педагогічне навантаження може бути скасовано із запровадженням у штат факультетів посад соціального фахівця-організатора та соціального фахівця-психолога, яким належить передати кураторські обов'язки викладачів.

Натомість підтримка викладачами студентів-першокурсників у період їх звикання та пристосування до умов вишівського навчання має переміститися здебільшого в навчальну сферу. Саме вона є найбільш проблемною для студентів на початку навчання у ЗВО, і викладач – перший, хто може допомогти першокурсникам подолати труднощі, що виникають. У першокурсників, як правило, недостатньо сформовані, а часом і геть відсутні необхідні для навчання у вищій школі навички та вміння, такі як синтетичне та аналітичне читання текстів великого обсягу, конспектування з аркуша та на слух, написання та оформлення самостійних навчальних робіт, створення проектів, їх публічний захист та ін. Тому до навчальної програми першого курсу бажано включити

ряд коротких (4–6 академічних годин) навчальних практикумів, наприклад:

- конспектування лекцій на слух (аудіювання);
- скорочитання навчальної та наукової літератури;
- робота з першоджерелами (конспектування наукової літератури з друкованого тексту);
- складання та оформлення бібліографії;
- підготовка до публічного виступу на практичних та семінарських заняттях;
- створення проекту;
- написання та оформлення самостійної письмової роботи (реферату, курсової та ін.).

Практикуми допоможуть сформувати в першокурсників базові навички сприйняття та опрацювання навчальної і наукової інформації, підготовки та оформлення самостійної письмової роботи, розвинути риторичні вміння, звільнити від страху перед публічним виступом.

Одним із завдань викладача вишу є прищеплення студентам смаку та інтересу до наукової роботи, виявлення серед них найбільш здібних та схильних до наукових досліджень. Для цього вже в другому семестрі 1-го курсу викладачам слід проводити в рамках навчального процесу спільні студентські міжкафедральні наукові міні-конференції.

Звільнення від кураторства не усуває викладача від педагогічної роботи. Недарма студенти в анкетах висловили свою потребу в спілкуванні зі своїми викладачами в скрутних ситуаціях. У будь-якому разі, викладач залишається людиною, найближчою до студентів, тож насамперед від нього очікується допомога при виникненні труднощів у

навчанні. Консультації та додаткові заняття повинні входити до кола обов'язків викладача. Майже 40% опитаних студентів бажали б отримувати допомогу саме в такій формі.

Зрозуміло, викладач не залишається осторонь від вирішення численних поточних питань, пов'язаних з дисципліною та соціально-психологічним самопочуттям студентів, співпрацюючи з підрозділами університету. (Табл. 2.3)

Завдання і форми роботи викладачів кафедр

Табл. 2.3

Посада	Напрямки роботи	Форми роботи	Мета роботи	Взаємодія з підрозділами ЗВО
Викладачі кафедри	I. Навчальна робота зі студентами	I. Короткі (4-6 аудиторних занять) навчальні практикуми: 1. Конспектування лекцій на слух. 2. Скорочення навчальної та наукової літератури 3. Робота з першоджерелами (конспектування текстів) 4. Пошук літератури, складання та оформлення бібліографії 5. Підготовка до публічного виступу	I. 1. Вироблення у студентів стійких навичок сприйняття та обробки навчальної інформації 2. Формування у студентів базових навичок наукового дослідження та оформлення самостійної письмової роботи 3. Розвиток риторичних умінь. Зняття комплексів та страхів перед аудиторією	

		(на практичних заняттях, семінарах) 6. Створення проекту 7. Написання та оформлення самостійної навчальної роботи (реферат, доповідь, курсова та ін.)		
	II. Введення у науково-дослідну роботу	Навчальні міні-конференції (1-2 в семестр)	Виявлення у студентів схильності до наукової роботи та стимулювання інтересу до науки.	Відділ ЗВО з науково-дослідної роботи Відділ роботи зі студентами Наукове студентське товариство
	III. Додаткова навчальна робота	Навчальні та додаткові заняття онлайн для студентів у разі потреби	Надання допомоги у навчанні студентам із труднощами освоєння академічної програми	Навчальна частина факультету Соціальний фахівець-організатор факультету роботи зі студентами Органи студентського самоврядування (організація «Белл-Ланкастер»)
	IV. Взаємодія з підрозділами ЗВО	Вирішення поточних питань, пов'язаних з навчанням,	Вирішення поточних питань, пов'язаних з	Усі підрозділи ЗВО та факультету по

	щодо роботи зі студентами	дисципліною та соціально-психологічним самопочуттям студентів	навчанням, дисципліною та соціально-психологічним станом студентів (без регламентації)	роботі зі студентами (за потребою)
--	---------------------------	---	--	------------------------------------

Студентське самоврядування як особлива, законодавчо затверджена складова загальної структури закладу вищої освіти, незважаючи на значні недоліки, на практиці діє в кількох напрямках:

- участь у роботі підрозділів вишів (вчена рада, стипендіальна комісія та ін.);
- організація студентської позааудиторної роботи (художня самодіяльність, різноманітні конкурси, спортивні змагання тощо);
- вирішення питань гуртожитку (студентські ради студмістечка та кожного із гуртожитків).

Вносити будь-які зміни в структуру вишівського студентського самоврядування, що склалася, немає потреби. Але їй можна доповнити необхідними та практично корисними елементами.

Як уже було зазначено вище, студенти-першокурсники з ентузіазмом сприймають студентське самоврядування та висловлюють бажання брати активну участь у його роботі. Студентське самоврядування слугує прекрасною школою життя і відкриває великі можливості для швидкої та успішної соціалізації першокурсників. Але включати першокурсників в органи самоврядування ще зарано через обмежений життєвий досвід. Найоптимальніші сфери для участі першокурсників у громадському житті вишу та докладання їх зусиль – навчальна, побутова та дозвілля (щоправда, надмірне захоплення художньою самодіяльністю далеко не завжди корисне для них,

оскільки часто просто заважає навчанню). Такий напрямок активної громадської діяльності студентів можна назвати **соціальною взаємодопомогою**. Це цілком відповідає позитивному настрою першокурсників на волонтерство.

Соціальна взаємодопомога може мати різні форми. Спільне в них те, що вони можуть значну частину ненаправленого, стихійного пристосування студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі перемістити в область спрямованого, керованого пристосування, більш ефективного, що не дозволяє самоорганізації стати самоуправством.

Враховуючи реальні потреби першокурсників у підтримці, можна практикувати такі форми соціальної взаємодопомоги.

1. Навчальна організація "Белл-Ланкастер". Вона об'єднує студентів, які потребують академічної допомоги, і студентів-волонтерів, готових її надати.

2. Організація "Домашній сніданок". Вона може діяти в кожному гуртожитку для полегшення побуту студентів та підтримки їхнього здоров'я.

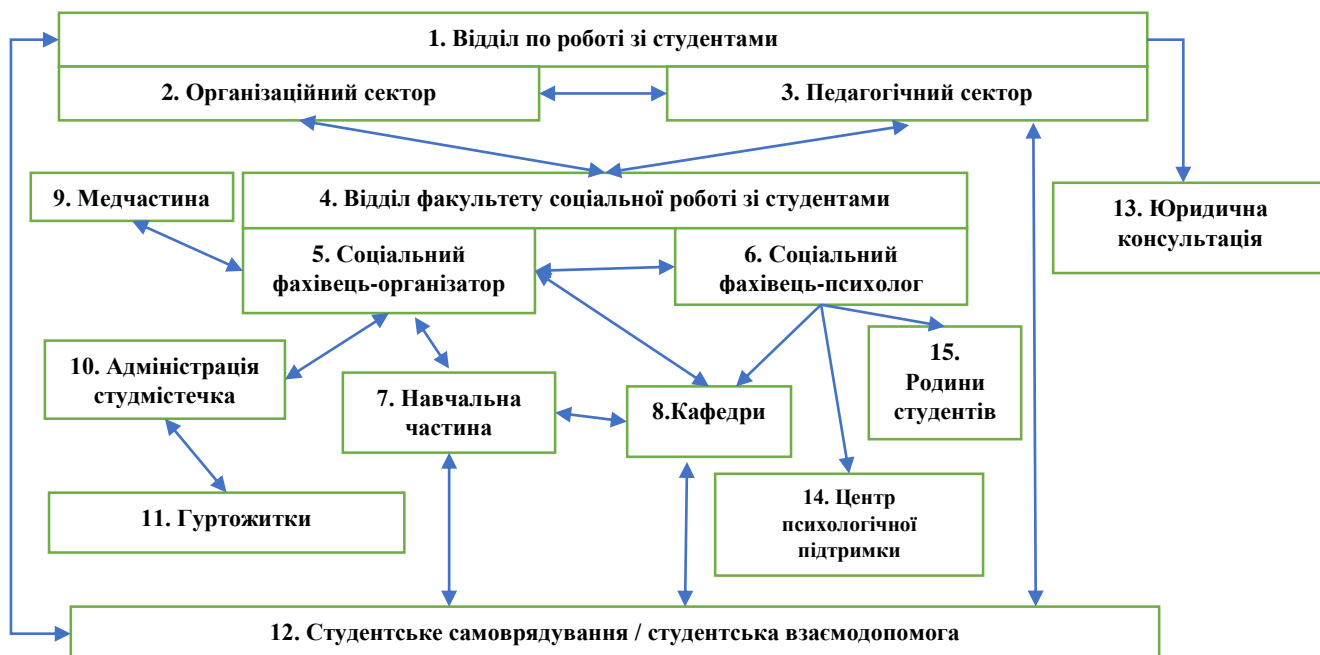
3. Організація "Біржа праці". Взаємна допомога в побуті є природною для студентських колективів у гуртожитках. Але студенти, які проживають в орендованих квартирах (та й деякі кияни), теж нерідко потребують побутової допомоги. Студенти-першокурсники можуть долучитися до волонтерської роботи з подання допомоги як товаришам по гуртожитку, так і з навчання.

4. Організація "Квартирне бюро". Однією з нагальних турбот іногородньої студентської молоді є пошук орендованого житла. Не всі студенти схильні до колективного життя. Й у мешканців гуртожитків з різних причин може виникнути необхідність переїхати в орендовану

квартиру. Студентське «Квартирне бюро» може бути необхідною та корисною формою подання допомоги студентам, стурбованим пошуком зручного житла.

5. «Дискусійний клуб». Слід урахувати, що найкращою формою дозвілля студенти називають спілкування з друзями. І практика, й побажання студентів свідчать, що студентська молодь дуже потребує своєї власної території, «п'ятачка», де можна зустрітися, вільно спілкуватися поза рамками будь-яких заздалегідь організованих заходів, обговорювати свої нагальні справи та проблеми. Такі майданчики-«п'ятачки» є в кожному виші. Вони вибираються студентами стихійно, іноді в невідповідних місцях. Спілкування там цілковито вільне, неконтрольоване і може загрожувати небажаними конфліктами. Студенти, як можна зрозуміти з їхніх відповідей в анкетах, не бажають впускати у своє дозвілля дорослих. «Дискусійний клуб» може стати місцем, досить вільним від нагляду адміністрації вишу чи педагогів, а водночас допоможе спрямувати стихійні процеси молодіжного спілкування в структурні рамки. Зрозуміло, такий клуб вимагатиме від вишу фінансових витрат, але його роботу можна організувати за умови часткової самоокупності (Додаток Б).

Схема соціально-психологічної роботи з студентами закладу вищої освіти і взаємодії його підрозділів

Висновки до Розділу II

Аналіз існуючої в Україні соціальної підтримки студентів показав, що вона є багаторівневою, законодавчо закріпленою і є досить складною системою. З боку держави надається матеріальна підтримка у вигляді різного типу стипендій, різноманітних фінансових виплат для спеціальних категорій студентів, забезпечення житлом, різноманітних матеріальних пільг. Практика соціально-психологічної підтримки, що склалася у закладах вищої освіти країни здійснюється у різноманітних формах та охоплює всі сфери життєдіяльності вишів (навчальну, наукову, виховну; сюди ж входить і студентське самоврядування). Проте ця система має й суттєві недоліки. Вона містить малоефективні, архаїчні елементи, окремі її ланки слабо взаємодіють, практикуються форми та методи, які вже не відповідають запитам студентської молоді. Крім того, гостро відчувається нестача фінансових та кадрових ресурсів. Отже, система соціально-психологічної підтримки студентів, насамперед першокурсників, потребує коригування з урахуванням

культурно-пізнавальних та психологічних особливостей сучасних студентів.

Результати анкетування студентів-першокурсників Національного авіаційного університету показали, що студенти-першокурсники 2021 року, переживаючи ті ж психологічні стани та відчуваючи ті ж труднощі пристосування та звикання до вузівського середовища, що й їхні попередники, але мають і свої певні відмінності: велику стійкість до соціального стресу та прагнення до самостійності. Вони легше переносять відрив від сім'ї, рідше виявляють утриманські та споживчі настрої. Навпаки, часто демонструють бажання брати він відповідальність у вирішенні багатьох організаційних питань внутрішньовузівської життя, допомагати одне одному.

Анкетування також прояснило, у яких сферах життєдіяльності студенти-першокурсники передусім потребують підтримки та яких формах вони воліють її отримувати.

Все вищезгадане дало можливість визначити механізм можливої оптимізації існуючої нині системи та практики соціально-психологічної підтримки студентів-першокурсників: видалити з неї архаїчні елементи, яких уже не потребує нове покоління студентів (наприклад, інститут кураторства), включити нові ланки (факультетські відділи соціальної роботи зі студентами, зі штатними одиницями соціальних фахівців-організаторів та соціальних фахівців-психологів; Центр психологічної підтримки; студентські організації соціальної взаємодопомоги та ін.). У цій роботі також визначено структуру вузівської системи соціально-психологічної допомоги студентам, визначено сфери діяльності кожного підрозділу, їхню взаємодію та форми роботи, що відображено в таблицях та рисунках.

Загальні висновки

1. Здійснено теоретичний аналіз сучасної науково-дослідної літератури, присвяченої питанням соціально-психологічного стану та самопочуття студентів молодших курсів у процесі їх пристосування до умов закладах вищої освіти, який показав, що на початковому етапі навчання студенти відчують значні труднощі звикання до вузівського середовища та що їх соціально-психологічна як безперервного супроводу вкрай необхідна і є однією з актуальних проблем вищої освіти.

2. Окреслено соціологічний портрет сучасного студента як його розглядають соціологи, психологи, педагоги. Незважаючи на різні підходи до цього питання, дослідники однотайно визначають студентство як одну з найпроблемніших груп сучасної молоді. Особливою проблематичністю відрізняються першокурсники в силу своїх вікових якостей (соціальна незрілість, нестійкість ціннісної системи, недостатня сформованість самозбережної поведінкової моделі, відсутність навичок самостійного життя та ін.).

3. Виявлено внаслідок обробки даних проведеного серед студентів-першокурсників анкетування, основні проблемні сфери їх життєдіяльності (навчання, побут, здоров'я, соціальне самопочуття), виявлено їх найважливіші потреби, що виникають у процесі пристосування до умов навчального процесу (необхідність допомоги у навчанні через низку навчальних практикумів та додаткових занять з викладачами та волонтерами-старшокурсниками; індивідуальні психологічні консультації; прагнення більшої свободи в організації власного дозвілля та самостійності у вирішенні організаційних і побутових проблем та ін.) у ЗВО.

4. Розглянуто сучасну систему соціально-психологічної підтримки студентів, яка існує в сучасній Україні. Аналіз цієї системи дозволив зробити висновок, що вона охоплює всі рівні вищої освіти (державно-законодавчий, адміністративний, професорсько-викладацький та студентський). Однак, ця система має ряд недоліків: архаїчні структурні елементи, нестача матеріальних та кадрових ресурсів, слабка координація та взаємозв'язок її підрозділів та ін.

Запропоновано механізм оптимізації існуючої системи соціально-психологічної підтримки студентів, насамперед першокурсників як найбільш потрібну в ній категорії, шляхом видалення архаїчних елементів та включення найбільш необхідних. У визначенні основних напрямів та форм підтримки враховано психологічні особливості культурно-пізнавальні уподобання студентів нового покоління.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту» №1556-VII-Редакція від 21.11.2021 / Електронний ресурс / Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
2. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» №2558-III від 21.06.2001 / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 р. №52 «Про внесення змін до Постанов Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. №1045 і №1047» / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. №1045 «Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти» / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. №1047 «Про розміри стипендій у державних та комунальних закладах освіти, наукових установах» / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Амбарова П. А. Темпоральные характеристики и противоречия студенческой молодёжи как возрастной общности / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://vovr.elpub.ru>
7. Андриенко Е. В. Социальная психология: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. В. Андриенко, под ред. В. А. Слостёнина. – Москва: изд. центр «Академия», 2000. – 206 с.
8. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук: 19.00.07. / Н. О. Антонова. – К., 2003.
9. Бабенко Ю. Вільний час і дозвілля української молоді в умовах нової соціокультурної реальності / Ю. Бабенко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. - №2. – с. 74-79
10. Базарова Т. Особенности социального портрета современного студенчества. 2010 / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
11. Безумова Л. Г. Социально-психологические факторы соотношения и изменения личностных ценностей и потребностей студентов – Автореф. дис. канд. пед. наук. - Саратов, 2009.

- 12.Бородін Є. І., Тарасенко Т. М. Розвиток студентського самоврядування як напрям державної підтримки молоді в Україні / Є. І. Бородін, Т. М. Тарасенко // Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. – 2010. – Вип.4(7).- с. 183-191.
- 13.Войтовська А. Гендерні аспекти соціалізації студентства <https://ournals.uran.ua> / Електронний ресурс / Режим доступу:
- 14.Волков Ю. Г., Добреньков В. И., Савченко И. П. и др. Социология молодёжи: учебное пособие / под редакцией профессора Ю. Г. Волкова – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004.
- 15.Глинский Я. Н Социология девиантного поведения и социального контроля / Я. Н. Глинский // Социология в России. - М., 1996.
- 16.Грушевський В. О. Особливості соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ. / В. О. Грушевський // Наук. вісник Миколаївського нац. ун-т. ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. – 2014. – Вип. 2.12. – с. 67-72
- 17.Грязнов А., В. Масленникова, В. Боговарова. Социально-психологический портрет студента / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
- 18.Дженерьян С. Т., Гвоздева Д. И. и др. Особенности фрустрированности городской учащейся молодёжи – юношей и девушек. – Современные исследования социальных проблем. Электронное научное пособие №9 (53), 2015 / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
- 19.Дідух М. М. Проблеми й основні напрями адаптації студентів до умов навчання в закладах вищої освіти, том 25 №2 (2019). Юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ, м. Київ. / Електронний ресурс/ Режим доступу: <https://orcid.org>
- 20.Євтух М. О. Соціальна психологія. Підручник / М. О. Євтух, И. И. Сердюк – К.: МАУП, 2003, с. 232.
- 21.Зозуляк Р. Основи соціалізації особистості. – Навчальний посібник / Р. Зозуляк. - Івано-Франківськ. «НАИР», 2015. с. 218.
- 22.Зорихина, С. В., Иванова О. А. Социальная поддержка студенческой молодёжи в современных условиях / С. В. Зорихина, О. А. Иванова // Материалы конф. «Эффективность реализации государственной молодёжной политики: опыт регионов и перспективы развития». Чита, 2020.

- 23.Иванов В. М., Денщикова Т. Ю. Досуг современных студентов как сфера социализации личности / Электронный ресурс / Режим доступа: <https://cyberleninka.ru>
- 24.Измайлова К. А. Социоструктурная характеристика российского студенчества: региональный аспект. – Дисс. на соискание учёной ст. канд. соц. наук. – Ставрополь, 2018.
- 25.Жданюк Л. О. Соціально-психологічні особливості студентського віку / Электронный ресурс / Режим доступа: <https://osvita.ua>
- 26.Казміренко В. П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молоді людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії / В. П. Казміренко // Практична психологія та соціальна робота. - №5., - с. 76.
- 27.Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с. ил. – (Психологическая наука – школе). ISBN.
- 28.Конюк Л. , Слободянюк А. В. Проведення вільного часу (за результатами дослідження) / Электронный ресурс / Режим доступа: <https://ir.lib.vntu.edu.ua>
- 29.Корнієнко І. Соціально-психологічні аспекти здоров'я молоді [Текст] / // Педагогічна думка / І. Корнієнко. – Львів: гол. Управління освіти і науки Львівської облдержадміністрації: Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2006. - №4. с.60-63.
- 30.Король. Н. В. Базовые ценности современных белорусских студентов. – Актуальные проблемы социализации учащейся молодёжи: сб. научн. ст. / под общей ред. И. А. Фурманова. – Минск: БГУ, 2018. – 508 с.
- 31.Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк. - М.: Педагогика, 1988. – 304 с.
- 32.Кошонько Г. Соціально-психологічні проблеми дозвілля студентської молоді / Электронный ресурс / Режим доступа: <https://elar.kknu.km.ua> 2008.
- 33.Кузнецова Е. В. Проблемы студенческой молодёжи в современном мире / Е. В. Кузнецова. - Материалы XIII международной научно-практической конф., 2017 / Электронный ресурс / Режим доступа: <http://eir.pstu.edu>
- 34.Курило В. С., Савченко С. В. Проблеми студентського самоврядування у вимірі соціальної педагогіки / В. С. Курило, С. В. Савченко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. - №4. – с.4-10.

35. Куц О. С., Драчук А. І. Соціально-психологічний портрет студентів за роки утвердження України як самостійної держави / О. С. Куц, А. І. Драчук // Проблеми і перспективи розвитку фізичної культури і спорту в ХХІ столітті: СБ наук. Праць. Випуск 2. – Волгоград, 2004. – с. 1161-166.
36. Ле Гоф Жак. Цивілізація середньовікового Запада / Жак Ле Гоф. – 1-е изд. – М.: ИГ «Прогресс»; Прогресс-Академия, 1992. – 568 с.
37. Лисовский В. Т. Социология молодёжи: Учебное пособие / В. Т. Лисовский. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1996. – 361 с.
38. Логинова Е. В. Социально-психологические особенности самоопределения в юношеском возрасте в ситуации нестабильности общества. – Автореф. дисс. – Ярославль, 2006 / Электронный ресурс / Режим доступа: <https://dissercut.com>
39. С. Макаруч // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. № 2(22) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: А. В. Цюсю та ін.]. - Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2013. – С. 23–26.
40. Милославова И. А. Роль социальной адаптации. / И. А. Милославова. – Л.: ЛГУ, 1984, с-224с.
41. Милькова Е. В. Социальные проблемы студенческой молодёжи / Электронный ресурс / Режим доступа: <https://cyberleninka.ru>
42. Міщенко Н.. Студентська субкультура як фактор соціалізації особистості, 2005 / Электронный ресурс / Режим доступа: <https://studentam.net.ua>
43. Монастирська В. В., Слободянюк А. В. Проведення вільного часу студентами. / В. В. Монастирська, А. В. Слободянюк // Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 14-23 березня 2018 р.
44. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи. Навчальний посібник / За заг. ред. О. Г. Мороза / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко. – К.: НПУ, 2003.
45. Новая философская энциклопедия: в 4т. / Институт философии РАН; Национальный общественно-научный фонд; 2-е издание, исправл. и дополн. – М.: Мысль, 2010.
46. Обухова Л. Ф. Возрастная психология: учебник для студентов высших учебных заведений / Л. Ф. Обухова. – М.: Пед. Общество России, 2004. – 464 с.

47. Основы социальной работы. Москва, Издательский центр «Академия», 2001. Под ред. Е. В. Ханжина. – 144 с.
48. Осташова В. О. Гендерні особливості правового самовиховання студентської молоді / В. О. Осташова // Часопис Київського університету права. - 2012. - № 2. - С. 27-30 / Електронний ресурс / Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_8
49. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І. А. Зязюна. – К,: СПД Богданова А. М, 2008. – 163 с.
50. Педагогічна філософія / Б. Коротяєв, В. Курило, С. Савченко – Луганськ. Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010». – 340 с.
51. Перникова Е. Г. Состояние студенческого самоуправления в ВУЗе. Електронний ресурс / Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
52. Петрова М. Е. Особенности досуговой деятельности студентов: социологический анализ / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
53. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М.: Академия, 2002. – 512 с.
54. Подоляк Л. В., Юрченко. В. І. Загальна психологічна характеристика студентського віку / Л. В. Подоляк, В. І. Юрченко – Вісник психології і педагогіки / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://www.psyh.kiev.ua>
55. Полторак М. Н. Самоохранительное поведение учащейся молодёжи: социологический анализ / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
56. Попова О. С. Психологическое сопровождение учащихся в процессе профессионального образования: монограф. / О. С. Попова. – М., 2013. – 240 с.
57. Просецкий П. А. Активная творческая адаптация студентов нового приёма к условиям высшей школы // Психологические проблемы формирования социальной активной личности учителя/ П. А. Просецкий. - М.: 1982.
58. Пташник-Середюк О. І. Студентство як соціокультурна група / Електронний ресурс / Режим доступу <https://seaniwdim.com>
59. Резнік Т. І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників. // Практична психологія та соціальна робота – 2002. - №1. – с. 1-3.
60. Рогачова Т. Психологічні проблеми студентів на першому році навчання у ВНЗ: причини виникнення та можливості подолання / Т. Рогачова. - Психологія і особистість. 2016. №2(10)4.2.

61. Романкова Л. М. Виховання студентської молоді як соціальна проблема сучасності. / Л. М. Романкова // Актуальні проблеми філософії та соціології. / Голов. ред. Д. В. Яковлев; Міністерство освіти і науки України; Національний університет Одеська юридична академія. – Одеса. 2017. Вип. 16. – С. 113-118.
62. Ромм М. В. Адаптація личности в социуме: Теоретико-методологический аспект [Текст] / М. В. Ромм. – Новосибирск: Наука, 2002. – 275 с.
63. Ростовцева М. В. – Адаптація и социализация: анализ общего и особенного // Социодинамика / М. В. Ростовцева. – 2016. - №7. с. 31-37.
64. Рубин Б. Г., Колесникова Ю. С. Студент глазами социологов / Б. Г. Рубин, Ю. С. Колесникова. – Ростов-на-Дону: 2004.
65. Семашко О. М. Соціологія мистецтва: Навч. посібник / О. М. Семашко. – Київ.: ДАККиМ, 2003. – 266 с.
66. Семиченко В. А. Проблеми і пріоритети професійної підготовки // Педагогічний дискурс / В. А. Семченко. - №1. С. 119-127.
67. Сердюк Л.З. Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців: системно-синергетичний підхід / Л.З. Сердюк. - К.: Університет «Україна», 2012. - 323 с.
68. Скрипник В. Особливості перебігу та самосприйняття соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників // Психологія і суспільство / В. Скрипник. – 2005. - №2, с. 87-93.
69. Словник соціальних та політичних термінів / Нар. укр. акад.: за заг. ред.: В. І. Остахової [та ін.]; уклад. В. І. Остахової [та ін.] – Київ: Вища школа, 1993. – 140 с.
70. Соболева Н. С. Социально-психологические характеристики идентичности учащейся молодёжи. – Автореф. дисс. – Самара, 2006. / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://new-disser.ru>
71. Социальные проблемы: конструктивистского прочтения. Составление И. Г. Ясавеева. – Издательство Казанского университета, 2007. – 276 с.
72. Социологический энциклопедический словарь. Отв. ред. Г. В. Осипова, Л. Н. Москвичев. – М.: Норма. – 608 с.
73. Студентське самоврядування як фактор оптимізації навчального процесу у вищій школі. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2014 / Електронний ресурс / Режим доступу: <https://niss.gov.ua>
74. Темницкий А. Л. Учебное исследование по эмпирической социологии / А. Л. Темницкий. – М.: МГИМО, 2003. – 248 с.

75. Теоретичні та методологічні складання психологічного портрета особи, яка становить оперативно-службовий інтерес: автореф. дис. канд. психол. наук. [Електронний ресурс] / О.І. Діденко. – Київ, Національний університет внутрішніх справ МВС України. К.: 2007.
76. Трибулькевич Є. Г. Розвиток студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України (1917-2010 рр.): монографія / Є. Г. Трибулькевич. – Одеса: Національна академія педагогічних наук України. Інститут вищої освіти. – 2016.
77. Філософія освіти: навчальний посібник / В. П. Андрущенко, О. М. Бегаль та ін. – Київ, Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 342 с.
78. Філософський енциклопедичний словник. Національна Академія Наук України. Під редакцією В. Шинкарчука. Київ Абрис, 2002. – 742 с.
79. Фурман А. А. Ціннісно-орієнтаційний портрет фахівця-психолога: від моделі до індивідуальних інваріантів // Психологія і суспільство / А. А. Фурман. - 2012. - №8, с. 118-126.
80. Фурман В. А. Проблематика особистісної рефлексії студента в аналітичному виставленні // Психологія і суспільство / В. А. Фурман. – 2008, №4, с.116-121.
81. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. Учебник для студентов высших учебных заведений. 2-е издание / Н. И. Шевандрин. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛЛЯОС, – 2001. – 512 с.
82. Шевченко С. П. Гендерні особливості студентів вищих навчальних закладів / С. П. Шевченко. – Миколаїв: науково-педагогічний журнал «Парус». – 2012. – с. 18-21.
83. Харченко І. І. Педагогічна майстерність викладача вищої школи та шляхи її підвищення / І. І. Харченко, С. М. Харченко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2015. Вп. 45. – С. 114-119.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

АНКЕТИ

Анкета №1 «Навчальна сфера»

Питання №1: Укажіть ваші: стать / вік / курс

Питання №2: Ви живете:

1. Вдома
2. Гуртожиток
3. Орендую квартиру

Питання №3: Чому ви вирішили навчатись у ЗВО?

1. Просто подобається навчатись
2. Вчитись не люблю, але для успішного працевлаштування необхідний диплом
3. «Продовжити дитинство», тому що ще не вирішив, ким хочу стати в майбутньому
4. Це побажання моїх батьків

Питання №4: Чому обрали саме цей ЗВО?

1. Гарна репутація (високий рівень викладання)
2. У ньому можна отримати цікаву та перспективну спеціальність
3. Це побажання моїх батьків
4. Порадили знайомі/вчителі/друзі
5. За результатами ЗНО не було іншого вибору

Питання №5: Наскільки значні (за вашими відчуттями) відмінності між шкільним навчанням та навчанням у ЗВО?

1. Різниця принципова

2. Відмінності є, але багато в чому є схожість
3. Не помічаю принципової різниці

Питання №6: У чому полягають, на вашу думку, основні принципові відмінності у шкільному та вузівському навчанні? (Позначте три позиції за рівнем актуальності)

1. Особливості розкладу
2. Тривалість занять
3. Формат занять
4. Обсяг інформації
5. Особливості контролю відвідуваності та успішності учнів
6. Рівень вимог до учнів
7. Відношення педагогів

Анкета №2 «Здоров'я та побут»

Питання №1: Укажіть ваші: стать / вік / курс

Питання №2: Як ви почуваетесь зараз?

1. Добре
2. Більш втомлено, ніж до початку занять в університеті
3. Постійно втомлено
4. З початку навчання частіше хворію

Питання №3: У чому ви бачите причину поганого здоров'я?

1. Пари починаються занадто рано, не встигаю виспатись
2. Довго діставатись до університету
3. Кожен день багато пар, та вони задовгі
4. Багато самостійної підготовки, не встигаю відпочити
5. Мало буваю на свіжому повітрі, не займаюсь спортом

Питання №4: Чи є у вас проблеми із харчуванням?

1. Я живу в сім'ї і завжди вчасно снідаю та обідаю
2. Часто не можу вчасно нормально поїсти

Питання №5: Чому у вас виникли проблеми з режимом харчування?

1. Живу у гуртожитку, ще не вмію сам собі готувати
2. Власна неорганізованість
3. Не встигаю між лекціями, бо в буфетах та їдальні довгі черги
4. Ціни в громадському харчуванні дуже високі

Питання №6: Чи відчуваєте брак фінансів?

1. Ні, мені вистачає грошей на все потрібне
2. Загалом вистачає, але доводиться заощаджувати на розвагах
3. Ледве вистачає на найнеобхідніше
4. Постійно

Питання №7: У чому ви бачите причину своїх фінансових труднощів?

1. Дорожнеча продуктів харчування
2. Маленька стипендія
3. Відсутність стипендії
4. Недостатня допомога батьків
5. Власне невміння планувати бюджет та раціонально розпоряджатися грошима

Анкета №4 «Соціальне самопочуття»

Питання №1: Вкажіть ваші: стать / вік / курс

Питання №2: Чи збіглися ваші очікування щодо студентського життя з реальністю?

1. Так, все так
2. Не так складно, як очікувалось
3. Очікувалось, що буде легше та цікавіше

Питання №3: Як ви оцінюєте дисциплінарні вимоги до університету та ступінь контролю?

1. Дисциплінарні вимоги розумні
2. Дисциплінарні вимоги надто суворі
3. Контроль за відвідуваністю та успішністю не відрізняється від шкільного, бажано б більше свободи
4. В університеті більше свободи, ніж у школі. Це розхолоджує. Бажано більшого контролю.

Питання №4: Як ви оцінюєте свій моральний стан в університеті?

1. Дуже комфортне, мені все подобається
2. В основному нормальний, хоча є деяка напруга
3. Відчуваю себе незатишно та тривожно

Питання №5: Які стани ви переживаєте?

1. Мені подобаються викладачі, вони викликають у мене довіру
2. Боюся викладачів та співробітників деканату
3. У групі у мене з'явилися друзі
4. Я ні з ким не потоваришував і відчуваю самотнім
5. Я впевнений, що добре впораюся з навчанням та здам сесію
6. Не впевнений, що зможу виконати всю програму та скласти сесію.

Питання №6: Питання для тих, хто живе у гуртожитку/орендує квартиру. Як ви оцінюєте самотнє життя?

1. Я не сумую за домом, мені подобається свобода від батьківського контролю
2. Сумую по дому. Жити самотньо мені поки що важко

Питання №6.1: Питання для тих, хто живе вдома із сім'єю. Які ваші настрої?

1. Я радий, що живу у своїй сім'ї, і не хочу жити окремо
2. Я хотів би жити окремо від сім'ї, щоб було менше контролю та опіки

Анкета №4 «Дозвілля та вподобання»

Питання №1: вкажіть ваші: стать / вік / курс

Питання №2: Як ви волієте проводити вільний час? (Пронумеруйте за ступенем переваги)

1. Читаю книги
2. Слухаю музику
3. Дивлюся телепрограми
4. Дивлюся інтернет-програми
5. Займаюсь спортом
6. Гуляю та спілкуюся з товаришами

Питання №3: У якій формі вам звичніше та зручніше отримувати потрібну інформацію?

1. Друкований текст
2. Аудіо
3. Відео

Питання №4: Які джерела інформації ви найчастіше використовуєте?

1. Бібліотека, книги
2. Преса
3. Інтернет
4. Спілкування

Питання №5: Якої підтримки ви потребуєте?

1. Правова
2. Навчальна

3. Побутова
4. Матеріальна
5. Психологічна

Питання №6: В якій формі ви волієте отримувати допомогу в навчанні?

1. Аудиторні консультації викладачів у полі основних занять
2. Друковані інструкції (пам'ятки та методички)
3. Практикуми у рамках навчального розкладу

Питання №7: У якій формі вам краще отримувати психологічну підтримку?

1. Особиста бесіда з викладачем
2. Індивідуальна особиста консультація психолога
3. Телефон довіри
4. Чат з психологом на сайті довіри
5. Психологічні тренінги у позааудиторний час
6. Обговорення проблем у колі друзів

Питання №8: Яким формам організації позааудиторного студентського життя ви віддали б перевагу?

1. Студентське наукове товариство
2. Спортивні секції
3. Художня самодіяльність
4. Клуби з інтересів
5. Дискусійне кафе (для відпочинку, зустрічей та обговорень актуальних студентських проблем)
6. Екскурсії та відвідування музеїв та вистав з куратором групи

Питання №9: Як ви ставитеся до волонтерства у житті університету?

1. Я б не відмовився від допомоги старшокурсників у навчанні та своїх однокурсників у побуті
2. Я б міг сам допомагати своїм однокурсникам та сусідам по гуртожитку у вирішенні навчальних та побутових проблем.
3. Волонтерство не схвалюю, кожен має сам вирішувати свої проблеми

Питання №10: У якій сфері найбільше необхідне волонтерство?

1. Навчальній
2. Побутовій

Питання №11: Як ви ставитеся до студентського самоврядування?

1. Воно не потрібне. Усі проблеми мають вирішувати адміністрація та педагогічний колектив.
2. Самоврядування може бути лише у сфері дозвілля.
3. Частина організаційних завдань цілком може вирішити студентське самоврядування

ДОДАТОК Б

Організації студентської соціальної взаємодопомоги

Організація "Белл-Ланкастер"

Мета: подання допомоги в навчанні студентам-першокурсникам студентами-старшокурсниками.

Організатори: студентські ради факультетів, старости академічних груп.

Контакти: навчальна частина, факультетські відділи соціальної роботи зі студентами.

Опис: До навчальної організації «Белл-Ланкастер» на початку навчального року записуються студенти-волонтери зі старших курсів університету, які добре навчаються і готові допомагати першокурсникам у навчанні. Список волонтерів та їхні контакти передаються старостам груп першого курсу. Старости складають графіки чергувань волонтерів і розміщують їх на сайтах груп чи в студентських чатах соцмереж. За необхідності першокурсники самостійно домовляються з волонтерами про місце і час консультації та беруть у старости (або скачують із сайту) «бігунок». Після консультації студент заповнює «бігунок», тобто вносить у нього ім'я волонтера та розписується в отриманні допомоги. Потім волонтер відносить «бігунок» у відділ роботи зі студентами педагогу-організатору. За бажанням студент-старшокурсник може отримати бонус до свого рейтингу, а може й відмовитися, виявивши цілковиту безкорисливість.

Організація «Домашній сніданок»

Мета: полегшити побут студентів, які живуть у гуртожитку, та підтримати їх здоров'я.

Організатор: студентські ради гуртожитків.

Контакти: адміністрація студмістечка; коменданти гуртожитків, навчальні частини факультетів.

Опис: На початку навчального року студентської ради гуртожитків оголошують про організацію в гуртожитку щоденних сніданків у навчальні дні. До організації записуються охочі. Учасники розподіляють обов'язки (скарбник, координатор), вносять у загальну касу обумовлену суму та надають у загальне користування необхідний мінімум посуду для приготування сніданків. Координатор складає розклад чергових з приготування сніданків (достатньо двох осіб на одне чергування). Представник студради гуртожитку домовляється з навчальною частиною факультету про звільнення чергових від занять на перших парах, з комендантом гуртожитку про виділення місця для організації сніданків (зберігання продуктів та ін.). Учасники в зручний для них час закупають усе необхідне. Координатор та скарбник складають просте, але смачне меню сніданку, з урахуванням побажань учасників організації. Вранці чергові готують сніданок, після сніданку, коли студенти вирушають на заняття, прибирають кухню.

Студентська організація «Біржа праці»

Мета: надання студентами взаємодопомоги в побуті та у проведенні різних спільних заходів.

Організатори: Студентська рада закладу вищої освіти, студентські ради гуртожитку, відділи роботи зі студентами.

Контакти: всі студенти.

Опис: Організація студентської «Біржі праці» дуже проста і не потребує особливих зусиль. У холі кожного гуртожитку встановлюється дошка (бажано грифельна), на якій ліворуч студенти,

які потребують побутової допомоги, пишуть свої прохання та контакти. Зліва ті, хто згоден допомогти, пишуть свої імена, щоб не було плутанини та дублювання. У студентських чатах створюється подібна віртуальна дошка прохань. Крім побутової взаємодопомоги «Біржа праці» може допомогти в організації колективних трудових заходів, наприклад, у прибиранні території університетського містечка або підготовці великих трудомістких факультетських і загальновишівських акцій.

Організація «Квартирне бюро»

Мета: допомога в пошуках житла для іногородніх студентів.

Організатори: Студентська рада ЗВО

Контакти: всі студенти.

Опис: В рамках цієї програми можлива робота волонтерів зі створення та постійного оновлення банку даних про здавання в оренду квартир. Студенти, які потребують житла, роблять замовлення в квартирному бюро зі своїми побажаннями. Волонтери підбирають варіанти та дають контакти ріелторів. Самі волонтери в жодному разі не повинні брати на себе ріелторські функції. Контроль за діяльністю «Квартирного бюро» покладається на студраду ЗВО. Програма діє через студентські чати в соцмережах.

Студентська організація «Дискусійний клуб»

Мета: Створення умов формування у студентів культури спілкування, вироблення навичок участі у дискусіях; надання можливості вільного та відкритого обговорення нагальних проблем студентського життя; виховання самостійності та самоорганізованості.

Організатори: Адміністрація ЗВО, Студентська рада ЗВО.

Опис: Для роботи студентського «Дискусійного клубу» з боку адміністрації бажано виділення досить просторого приміщення в приміщенні їдальні для роботи кухні клубу та деяких коштів з бюджету. Клуб може бути відкритий для відвідування студентами у вечірній час (тимчасові рамки визначаються адміністрацією відповідно до режимних вимог). Клуб, для часткової самоокупності, влаштований як кафе, в якому можна замовити тільки одну страву вечора, чай або каву. У клубі має бути один штатний співробітник - кухар. Всю решту роботи роблять студенти: замовлення та доставка продуктів, допомога кухарю на кухні, миття посуду та прибирання. Офіціантами та черговими з дотримання порядку повинні бути також студенти (на розсуд адміністрації може бути штатний охоронець). Щовечора у клубі може бути якась програма: обговорення різноманітних актуальних та цікавих студентам тем, імпровізовані концерти, караоке, інтелектуальні змагання та ін. Вся робота з організації господарської та змістовної діяльності «Дискусійного клубу» лягатиме на Студентську раду ЗВО. Контроль здійснює відділи соціальної роботи зі студентами.